

Dünyanın Qarabağ ağrısı

İşgal altında olan torpaqlarımız haqqında mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin şəhər, qəsəbə, kənd kitabxana filialları üçün hazırlanmış metodik vəsait.

Bakı – 2017

Tərtibçi:
Redaktor:

Könül Səmədzadə
Səməd Məlikzadə

Redaktor və
buraxılışa məsul:

Şəhla Qəmbərova,
Əməkdar Mədəniyyət işçisi

İşgal altında olan torpaqlarımız haqqında “Dünyanın Qarabağ ağrısı” adlı Respublika uşaq kitabxanaları üçün hazırlanmış metodiki vəsait / tərt. ed. K.Səmədzadə; red. S.Məlikzadə; ix. red. və burax. məsul Ş.Qəmbərova; F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası.- Bakı, 2017.- 56 s.

©F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2016

Yaddaş

Azərbaycan Respublikasının 1988-1994-cü illərdə işğal edilmiş əraziləri:

Dağlıq Qarabağ (Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə, Hadrut). Sahəsi 4400 kv.km

Xocalı şəhəri - 26 fevral 1992-ci il

Şuşa şəhəri - 8 may 1992-ci il - 289 kv.km

Laçın rayonu - 18 may 1992-ci il - 1835 kv.km

Kəlbəcər rayonu - 2 aprel 1993-cü il - 1936 kv.km

Ağdərə rayonu - 28 iyun 1993-cü il - 1705 kv.km

Ağdam rayonu - 23 iyul 1993-cü il - 1094 kv.km

Cəbrayıl rayonu - 26 avqust 1993-cü il - 1050 kv.km

Füzuli rayonu - 23 avqust 1993-cü il - 1386 kv. km

Qubadlı rayonu - 31 avqust 1993-cü il - 802 kv.km

Zəngilan rayonu - 30 oktyabr 1993-cü il - 707 kv.km

GİRİŞ

QARABAĞ: etimologiyası, ərazisi və sərhədləri

Qarabağ Azərbaycanın ən qədim tarixi ərazilərindəndir. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağın adı dilimizdəki "qara" və "bağ" sözlərindən əmələ gəlmişdir. "Qarabağ" sözü ilk mənbələrdə hələ 1300 il əvvəl (VII əsrdən) işlənmişdir. Qarabağ əvvəllər bir tarixi-coğrafi anlayış kimi konkret məkanı bildirmiş, sonra isə Azərbaycanın geniş coğrafi ərazisinə aid edilmişdir.

"Qarabağ"ın Azərbaycanın konkret bir vilayətinin, bir bölgəsinin adı kimi formalaşması tarixi onun etimologiyasının daha elmi şəkildə izahına imkan verir. Çünki Azərbaycan dilində (həmçinin başqa türk dillərində) "qara"nın rəngdən başqa, "sıx", "qalın", "böyük", "tünd" və başqa mənaları da vardır. Bu baxımdan, "Qarabağ" termini "qara bağ", yəni "böyük bağ", "sıx bağ", "qalın bağ", "səfalı bağ" və s. mənası kəsb edir. Beləliklə, Qarabağın özü kimi "Qarabağ" sözü də Azərbaycan xalqına məxsusdur.

Qarabağdan bəhs edərkən belə bir sual ortaya çıxır: Qarabağ haradır, Azərbaycanın hansı ərazilərini əhatə edir? Sualın cavabı bu gün daha aktualdır və erməni separatçıları tərəfindən törədilmiş "Dağlıq Qarabağ problemi"nin dərk edilməsi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qoyulmuş suala cavab üçün ilk mənbəyə müraciət edək. Vaxtilə bu ərazini əhatə edən Azərbaycan dövləti olan Qarabağ xanlığının vəziri Mirzə Camal Cavanşir özünün "Qarabağ tarixi" (1847) əsərində bu məsələdən bəhs edərkən yazırdı: "Qədim tarix kitablarının yazdığına görə, Qarabağ vilayətinin sərhədləri belədir: cənub tərəfdən Xudafərin körpüsündən Sınıq körpüyə qədər - Araz çayıdır. İndi (Sınıq körpü) Qazax, Şəmsəddin və Dəmirçi-Həsənli camaatı arasındadır və Rusiya dövləti məmurları onu rus istilahlı Krasnı most, yəni Qızıl körpü adlandırırlar. Şərq tərəfdən Kür çayıdır ki, Cavad kəndində Araz çayına qovuşaraq gedib Xəzər dənizinə tökülür. Şimal tərəfdən Qarabağın Yelizavetpolla sərhədi Kür çayına qədər

- Goran çayıdır və Kür çayı çox yerdən (keçib) Araz çayına çatır. Qərb tərəfdən Küsbək, Salvartı və Ərikli adlanan uca Qarabağ dağlarıdır".

Rusiya işğalı və müstəmləkəçiliyinin ilk dövründə Qarabağın ərazisi və sərhədlərinin belə dəqiq təsvir edilməsi onunla izah olunur ki, 1) bu faktı bilavasitə Qarabağın idarəsilə məşğul olan dövlət adamı yazır, başqa sözlə, həmin fakt rəsmi sənədlərə əsaslanan rəsmi sözdür, Rusiyanın xidmətində olan dövlət adamının rəsmi sözüdür; 2)

digər tərəfdən bu fakt yalnız reallığa, təcrübəyə əsaslanmaqla qalmayıb ilk mənbələrlə də sübut olunur. Mirzə Camalın mövqeyinin doğruluğunu göstərmək üçün qədim tarix kitablarına istinad etməsi təsadüfi deyil. Göründüyü kimi, siyasi-coğrafi məkan kimi, tarixdə həmişə "Dağlıq Qarabağ" deyil, bütöv halda, yəni Qarabağın bütün ərazisini - dağlarını, düzənlərini əhatə edən ümumi bir "Qarabağ" anlayışı olmuşdur. Başqa sözlə, "Dağlıq Qarabağ" anlayışı çox sonraların "məhsuludur", separatçılıq niyyəti ilə Qarabağın bir hissəsinə verilmiş addır. Adicə məntiq də bunu sübut edir: əgər Dağlıq Qarabağ varsa, deməli düzən və ya aran Qarabağ da var! Reallıq da belədir: bu gün Azərbaycanda həm Dağlıq Qarabağ var, həm də Aran Qarabağ (yəni düzən Qarabağ)! Özü də həm düzən (aran), həm də dağlıq Qarabağ həmişə, bütün tarixi dövrlərdə bir xalqın - Azərbaycan xalqının Vətəni olmuşdur. Azərbaycan xalqının yüzlərlə ən qədim, ən nadir folklor nümunələri, musiqi inciləri məhz Qarabağda yaranmışdır, Qarabağla bağlıdır.

Təəssüf ki, Azərbaycanımızın gözəl Qarabağəni qoruya bilmədik. Vətənimizin bu dilbər guşəsi indi düşmən tapdağı altındadır. Vaxtilə musiqi festivaları keçirilən, çal-çağırdan qulaq tutulan, indi isə gülü-çiçəyi qan ağlayan Cıdır düzünün də gözü nəmli, sinəsi dağlıdır. Azərbaycanın üzük qaş, Qafqazın konservatoriyası adlandırılan Şuşa indi bizi gözləyir, bizdən kömək diləyir. Buna görə də indi hər birimizin ən böyük arzusu işğal olunmuş torpaqlarımızın, doğma Qarabağımızın geri qaytarılması, azad olunmasıdır.

Keçmə şerindən, musiqisindən,
Könlümün sevgisi bu oylaqdadır.
Sevinməyə haqqım yoxdur dünyada
Çünkü Qarabağım dar ayaqdadır.

I B Ö L M Ə

“Könlüm keçir Qarabağdan”...

...” İşğal olunmuş bütün rayonlardan didərgin düşmüş, indi qaçqın vəziyyətində, köçkün vəziyyətində yaşayan vətəndaşların problemləri bizim üçün və şəxsən mənim üçün bir nömrəli problemdir”.

**Heydər Əliyev,
ümumilli lider**

Vətən bizim yaşadığımız kənddən, şəhərdən, qəsəbədən, rayondan başlanır. Vətən onun gözəlliyinin şahidi olan atlaz çəmənlərdən, dibi görünməyən yamyaşıl meşələrdən, durna gözlü bulaqlardan, coşqun çaylardan, mavi göllərdən başlanır.

XX əsrin sonlarında da doğma yurdumuzun başından bir daha acı küləklər əsdi. İllər boyu bizə sığınan nankör ermənilər rus hərbi maşınına arxalanaraq qısqırdılmış itlər kimi Azərbaycanı sınağa çəkdi. Belə bir vaxtda yenə də yurdumuzun igid oğulları onun köməyinə gəldi. Bu savaş Azərbaycana neçə-neçə qəhrəman bəxş etdi və tarix sübut etdi ki, qəhrəman Azərbaycan oğulları həmişə Vətənə sadıqdirlər və onun yolunda canlarını qurban verməyə hazırdılar.

Azərbaycan xalqı zaman-zaman yadelli işğalçıların haqsız hücumlarına məruz qalmışdır. Bu hücumlar zamanı başı müsibətlər çəkən xalqın min bir zəhmətlə qazandığı var-dövlət əlindən alınmış, özü təhqir edilmiş, öldürülmüş yurd-yuvalarından didərgin salınmışdır. Bütün

bunlarla yanaşı, ölkəmizin ərazisi zəbt edilmiş, torpaqlarımız düşmən tapdağında qalmış, milyonlarla soydaşımız zorla dədə-baba torpaqlarından qovulmuş, evsiz-eşiksiz qalmışlar. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, Qafqaza, xüsusilə də Azərbaycana sürgün edilən ermənilər təxminən bir əsr ərzində yaşadıkları əraziləri dəfələrlə böyütmüş, arzularını dədə-baba yurdlarımızı işğal etməklə gerçəkləşdirmişlər. Bu işğalın izini itirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxanların üzdənirəq siyasəti nəticəsində erməni təbliğatının gücünü hiss edən xalqımız öz səsinin eşidilməsinə, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasına səfərbər olmuşdur.

1988-ci ildən başlayan və bu gün də davam edən müharibədə erməni işğalçıları soydaşlarımıza qarşı olmazın vəhşiliklər törətmiş, on minlərlə azəri türkünü işğəncələrlə qətlə yetirmişlər. Bu baxımdan Azərbaycan xalqı Xocalı faciəsini heç vaxt unutmayacaq. Türkün düşməninə çevrilən ermənilərin terror təşkilatları “ASALA” və “Daşnaqsütün” adı altında insanlığa yaraşmayan vəhşiliklər törətmişlər. Azərbaycan xalqı özünün müstəqilliyini elan edən gündən başı müsibətlər çəkməkdədir. Bunu dünyanın aparıcı dövlətləri də çox yaxşı bilir və artıq erməni məkrinin üstü açılmaqdadır. Belə ki, Sovetlər Birliyinin süqutundan sonra erməni təcavüzünə məruz qalmağa başlayan Azərbaycan Respublikası daxildən parçalanmaq təhlükəsi ilə rastlaşdığı bir zamanda ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycana qayıtdı. Qayıdışı ilə həm daxili, həm də xarici müdaxiləçilərlə mübarizəyə qalxan Heydər Əliyev qısa zamanda sabitliyə və atəşkəsə nail oldu. Xalqımızı gələcək təhlükələrdən xilas edən Heydər Əliyev özünün uzaqgörənliyi sayəsində dünyanın nəhəng dövlətlərinə sübut etdi ki, Azərbaycan bir neçə əsrdir ki, erməni işğalına məruz qalır və bu xalqın haqq səsi eşidilməz olur. Siyasi və iqtisadi əlaqələr fonunda Azərbaycan gerçəklərini məharətlə dünyaya çatdıran ulu öndərimiz Heydər Əliyev 31 mart tarixini Azərbaycanlıların Soyqırımını Günü, zaman-zaman parçalanıb, yer üzünə səpələnmiş azəri türklərinin əbədi birliyinə nail olmaq üçün 31 dekabrı Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi.

Xocalı soyqırımını haqqındakı gerçəkliklər, erməni vandalizminin təzahürlərinin görüntüsü, xalqımıza qarşı edilən haqsızlıqların dünyanın əksər dövlətləri tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul edilməsi böyük nailiyyətdir və Heydər Əliyev bu işin öhdəsindən layiqincə gəldi, Xocalı soyqırımına dövlət səviyyəsində siyasi qiymət verilməsinə nail oldu.

Qeyd edək ki, ötən əsrin əvvəllərindən üzü bəri müxtəlif vaxtlarda ermənilər yeni iftiralarla türk xalqını hədəf seçmiş, başına min bir müsibət açmış və soyqırım törətmişdir. Bu baxımdan tarixin ən yadda qalan çağları kimi 1900, 1905-1907, 1918, 1948-1956 və 1988-1990-cı illəri xatırlamaq kifayətdir.

II BÖLMƏ

İşgal olunmuş rayonlar haqqında ümumi məlumat

Qarabağ torpağı Azərbaycan mədəniyyətinin ilk və ulu beşiklərindən biridir. Bu ərazi Natəvanın, Vaqifin, Zakirin, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, Üzeyirin, Bülbülün, Xan Şuşinskinin, Qaryağdıoğlunun vətənidir. Qarabağ aranlı-dağlı bir diyardır. Günçixandan-günbatana düzəngahlardan dağlara doğru gedəndə uzun müddət üfüqlərin düzlüyü adamı heyrətə salır. Bu düzlüyü kəndlərin, qocaman qovaqların yollar boyu uzanan sıraları pozur. Qarabağın bütün yolları adamı Şuşaya, Cıdır düzünə aparır.

İyirmi beş ildən artıqdır ki, Azərbaycanın taxt-tacı olan Qarabağ torpağı, onun ürəyi olan Şuşa və s. düşmən tapdağı altındadır...

Tarixin qanlı-qadalı səhifələrini vərəqlədikcə düşmənin məkrli siyasəti ilə yanaşı, xalqımızın torpağa, Vətənə məhəbbətini, bu yolda ölümün gözünə dik baxdığını, qorxmazlığını və cəsarətini də görürük. Belə olan təqdirdə Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin söylədiyi kimi, bir qarış torpağımızın da düşmən əsarətində qalmasına imkan verməyəcəyik.

Tarix yaddaşsızları cəzalandırır. Azərbaycan xalqı zaman-zaman unutqanlığı ucbatından bir çox müsibətlərə məruz qalmışdır. Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyev Milli Məclisin 2006-cı il payız sessiyasının açılışında demişdir: **“Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz torpağının işğalına dözməyəcəkdir. Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz iqtisadi, siyasi, hərbi potensialından istifadə edib, istəyinə nail olacaqdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olacaqdır. Mən buna şübhə etmirəm”**.

Xankəndi şəhəri

Xankəndi şəhəri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən 26 dekabr 1991-ci il tarixində işğal olunmuş, orada separatçı rejim yaradılmışdır. Məhz həmin tarixdə Xankəndindən sonuncu azərbaycanlı ailələr qovulmuş və 1989-cu ildən soydaşlarımıza qarşı aparılan etnik təmizləmə başa çatmışdır.

Xankəndinin itirilməsi isə Xocalı soyqırımına, Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı və Zəngilanın işğalına yol açdı.

Yuxarı Qarabağın mərkəzi olan Xankəndi Qarqar çayının sahilində, Qarabağ silsiləsinin Şərq ətəyində, Bakıdan 329 km aralıda yerləşir. O illərdə Xankəndi Azərbaycanın inkişaf etmiş sənaye mərkəzi idi. Şəhərdə yüngül və yeyinti sənayesi müəssisələri vardı. Elektrotexnika, avtomobil təmiri və asfalt-beton zavodları, tikinti materilləri, sənaye, istehsalat və tədris istehsalat kombinatları belə müəssisələrdən idi.

Xocalı şəhəri

Erməni hərbi qüvvələri 1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə XX əsrin ən dəhşətli və qanlı faciəsini - Xocalı soyqırımını törətmişlər. Bu, İkinci Dünya müharibəsində faşizmin törətdiyi dəhşətli qırğınlardan sonra müasir dövrdə ermənilərlə birlikdə Rusiyanın 366-cı motoatıcı alayı əsgərlərinin törətdiyi kütləvi və ən dəhşətli soyqırımdır.

Azərbaycanın qədim sivilizasiya mərkəzlərindən olan Xocalı şəhəri hələ 1991-ci ilin oktyabr ayından hər tərəfdən düşmən əhatəsində idi. Sonuncu mülkü vertolyot 1992-ci il yanvarın 28-də Xocalıya gələ bilmişdi, lakin Şuşa şəhəri üzərində 40 nəfərlik mülki vertalyotun vurulmasından sonra hava yolları da bağlanmışdı. 1992-ci il yanvarın 2-dən şəhərin elektrik enerjisi də kəsilmişdi. Xocalı şəhəri əhalinin və onun müdafiəçilərinin iradəsi və dözümlü sayəsində yaşaya bildi.

Şəhər əsasən atıcı silahlarla silahlanmış yerli könüllü dəstələr, milis və Milli Ordunun birləşmiş qüvvələri tərəfindən müdafiə olunurdu. Fevralın ikinci yarısında Xocalı erməni hərbi birləşmələrinin blokadasına alınaraq müntəzəm şəkildə hər gün artilleriya və ağır hərbi texnikadan atəşə tutulurdu.

Xocalıya hücum edən ermənilər Xankəndində yerləşən 366-cı rus alayının hərbi texnikası ilə silahlanmışdılar. Hücum 1992-ci il fevralın 25-i axşam başlandı. Şəhər iki saat tank və BTR-lərdən, eləcə də “Alazan” tipli raketlərdən açılan güclü atəşə tutuldu. Xocalı üç tərəfdən mühasirəyə alındığı üçün, əhali yalnız Əsgəran istiqamətində irəliləyib xilas olmağa

can atırdı. Lakin tezliklə aydın oldu ki, bu, bir tələdir. Naxçıvanı kəndi yaxınlığında ermənilər əliyalın, silahsız əhalini fasiləsiz atəşə tutdular. Şaxtalı havada meşələri qət edərək taqətdən düşmüş insanların - uşaqların, qadınların, qocaların çoxu məhz Əsgəran-Naxçıvanı yolunda ermənilərin törətdiyi vəhşiliklərin qurbanı oldular. Ermənilər bu faciədən sonra belə, vertolyotlar vasitəsilə ag xalat və maskalarda meşələri gəzərək insanları əsir götürməkdən çəkinməmişdilər. O vaxtkı Azərbaycan hökuməti isə faciəni xalqdan gizlətməyə çalışmışdı.

Fevralın 28-də telejurnalist Çingiz Mustafayevin başçılıq etdiyi yerli yurnalistlərdən ibarət qrup vertolyotla azərbaycanlıların məhv edildiyi əraziyə oldular. Hər tərəf avtomat güllələri və süngülərlə qətlə yetirilmiş qoca, uşaq və qadın meyitləri ilə dolu idi. Ermənilərin fasiləsiz atəşləri yalnız dörd cəsədi götürməyə imkan vermişdi. Martın 1-də xarici və yerli yurnalistlərdən ibarət qrup buraya gəldikdən sonra faciənin miqyası daha aydın göründü. Bir çox meyitlərin bədənləri süngi ilə deşik-deşik edilmiş, başlarının dərisi soyulmuş, gözləri çıxarılmış, burun və qulaqları kəsilmişdi.

Xocalı soyqırımının dəhşətli mənzərəsi belədir: 613 nəfər öldürülmüş (63 nəfər uşaq, 106 nəfər qadın, 70 nəfər qoca); 8 ailə tamamilə məhv edilmiş; 25 uşaq valideynlərinin hər ikisini itirmiş; 130 uşaq valideynlərdən birini itirmiş; 487 nəfər yaralanmış; 1275 nəfər əsir və 150 nəfər itkin düşmüşdür. Dövlətə və mülki vətəndaşlara 5 milyard manat (1992-ci il qiymətləri ilə) ziyan dəymişdir.

Sonradan erməni quldurları etiraf edirdilər ki, Xocalı Əsgəranla Xankəndini birləşdirən dəhliz rolu oynadığı, həm də azərbaycanlıların nəzarətində olan hava limanı burada yerləşdiyi üçün bu qırğını törətmişlər.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 26 fevralı “Xocalı soyqırımını günü” elan etmişdir. Hər il xalqımız fevralın 26-da saat 17-00-da Xocalı şəhidlərinin müqəddəs ruhunu bir dəqiqəlik sükutla yad edir. Hazırda Xocalı əhalisi 48 rayonda qaçqın vəziyyətdə yaşayırlar.

Bəşəriyyət XX əsrdə bir çox müdhiş soyqırım və etnik təmizləmə cinayətlərinin şahidi olmuşdur. Xocalı onların içərisində daha dəhşətliyədir. Bu soyqırımın təşkilatçıları və icraçıları bəşəriyyətə qarşı ən ağır cinayətlər törətmiş canilər kimi beynəlxalq qanunlar əsasında mühakimə olunmalıdırlar.

Şuşa şəhəri

“Şuşasız Qarabağ, Qarabağsız isə, ümumiyyətlə, Azərbaycan yoxdur.”

Heydər Əliyev, ümummilli lider

Qarabağ Azərbaycanın incisidirsə, Şuşa da onun tacıdır. Şuşanın məhz tac olmaq mahiyyəti elə onun coğrafi quruluşu ilə bağlıdır. Yeri, havası, suyu ilə Şuşa müalicə-kurort məskəni kimi ta qədimdən Azərbaycan xalqının ümid yeridir. Şuşa həm də Azərbaycanın qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Bu şəhərin tarixini tədqiqatçılar 1750-51-ci illərlə bağlayırlar. O vaxtdan ki, Pənahəli xan Qarabağ xanlığının əsasını qoymuş və indiki Şuşanı özünə paytaxt seçmiş, oranı möhkəmləndirilmiş Qala-şəhərə çevirmişdir. Ətraf ərazilərdən, əsasən də indiki Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Tərtər və Füzuli rayonlarından köçüb gələnlərin hesabına şəhər qısa müddətdə xeyli böyümüş, təbii gözəlliyi və baxımlı binaları ilə diqqəti cəlb etmişdir. Şəhər bir müddət Pənahəli xanın şərəfinə Pənahabad, eyni zamanda hündür qala divarlarına görə Qala, Şuşa qalası və Şuşa adlandırılmışdır.

Bu ulu şəhərin adı ətrafında xeyli mübahisələr getmişdir. Xüsusən bəzi erməni müəllifləri “Şuşa” sözünün mənşəyini erməni dilində axtarmağa və onu ermənicə yozmağa səmərəsiz cəhdlər göstərmişlər. Azərbaycanda da “Şuşa “ sözünün etimoloji mənası ətrafında mübahisələr getmişdir. Ən yaxşı halda “Şuşa” toponiminin guya Şuşa adlı qadın adından götürüldüyünü də iddia etmişlər. Elmi ədəbiyyatda “Şuşa” sözünün yaranması belə izah edilir: Pənahəli xan ilk dəfə Cıdır düzünə qalxanda buranın xöş mənzərəsindən və havasından vəcdə gəlir və deyir ki, bu yerin necə də şüşə kimi saf havası var. Guya Şuşa yer adı da elə həmin “şüşə kimidir” ifadəsindən qalıbmış.

Şuşa ərazisini ulu babalarımız müqəddəs saymışlar. Yəni Şuşa həmin əlamətin ucalığını, yenilməzliyini, paklığın da əks etdiricisidir.

Cənnətdir hər bucağın
Sənə qurban bu canım
Bir vaxt sevinc payımdın
İndisə qəm ocağım.

Sənsizlik üzdü məni,
Yollara düzdü məni.
Dərdlilər sırasına,
Həsrətin yazdı məni.

Laçın rayonu

Laçın, həqiqətən, laçınlar yuvası idi. “Qüdrətdən səngərli-qalalı dağlar”a övladlıq edən müdrik, dünyagörmüş baba-nənələr, zəhmətdən yoğrulmuş ata-analar, igid oğullar, namuslu qız-gəlinlər o yerləri heç nəyə dəyişməzdilər. Nə dünyanın hər cür rahatlığına, nə də var-dövlətə. Hara getsələr, harda mehribanlıq görsələr də darıxıb geri döner, yamaclara qonmuş obalarda dinə-imana gələrdilər. Hər bulağı bir şəfa qaynağı, hər çiçəyi bir məlhəm olan bu dağların min bir neməti yaxın-uzaqlarda Laçının adına şan-şöhrət gətirərdi. Zaman-zaman cənnətmisal yerlərə tamah salan yağılardan istəyi gözlərində qalmışdı. Laçın alınmaz qala olmuşdu...

1992-ci ilin müdhiş və faciəli may günləri damarlarında azərbaycanlı qanı axan hər kəsin qəlbindən və yaddaşından heç vaxt silinməyəcək. Dağlar gözəli Şuşa, cəmi bir neçə gündən sonra isə ərələr, ərənlər oylağı, həmişə ümid və güvənc yerimiz Laçın düşməyə təhvil verildi. Tariximizin heç bir çağında nə Şuşa, nə də Laçın düşməyə tapdağı altına düşməmişdir. Burada tək-cə Sultan bəyin, onun qardaşı Xosrov bəyin tariximizə qızıl hərflərlə yazılan mərdlik və qəhrəmanlıqlarını xatırlamaq kifayətdir.

İyirmi beş il əvvəl Laçın şəhəri, “Qayğı” qəsəbəsi, 125 kənd, 1835 kvadrat kilometrlik ərazi, 72 min hektarlıq yaylaq sahəsi, 34 min hektar meşə zolağı, müxtəlif rəngli mərmər, kobalt, bozalt, civə, qızıl,

dəmir, uran, qranit yataqları və s. yeraltı v  yerüstü sərvətlərlə zəngin Azərbaycan ərazisi erməni silahlı qüvvələri t r fınd n iŐ al edilmiŐ dir. Laçın rayonunun 48 sənaye, 63 kənd t ss rr fatı, 217 mədəniyyət, 108 təhsil, 462 ticarət, 96 m iŐ  t, 30 rabitə, avtonəqliyyat m sissis si və sair obyektleri ilə birlikdə qarət edilmiŐ dir.

Kəlbəcər rayonu

Kəlbəcər Azərbaycanın ayrılmaz bir parçasıdır, bir hissəsidir. Heç Ő bh siz, o gün gələcək ki, Kəlbəcər rayonu Ermənistan silahlı qüvvələrinin iŐ alından azad olacaq və Kəlbəcərin v t ndaŐ ları, sakinləri, bizim soydaŐ larımız  z yerlərinə, yurdlarına qayıdacaqlar.

**Heydər  liyev,
Ümummilli lider**

Yaz əlvan donunu biŐ nd , elat  iŐ ekli daŐ ların qoynuna k Ő  edərdi. Yayda buz kimi, büllur g zl  bulaqların suyu min loŐ manın yıŐ lıb  ar  edə bilmədiyi xəstəyə dərman olardı. Kəlbəcərin Ő ah zirvələri qarŐ sında bütün zirvələr baŐ   y rdi.

Kəlbəcərdə izim var,
Dadlı-duzlu sözüm var.
Düşmən gözün ovulsun,
Demə, orda gözüm var.

Kəlbəcər dəniz səviyyəsindən 3000-3700 m hündürlükdə yerləşir. Sahəsi 1936 kv.km-dir. Bu rayon Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri, ən sərvətli və varlı royonudur. Bu ərazi təbii filiz yataqları, mineral suları, tikinti materialları, şüşə qab sənayesində istifadə olunan müxtəlif növ qum yataqları, zinyət-bəzək əşyaları hazırlamaq üçün cürbəcür qiymətli daşları, mebel sənayesinə lazım olan qiymətli ağacları ilə bol olan meşələrlə zəngindir. Kəlbəcər ən qədim insan məskənlərindən biridir. Bu ərazidə ibtidai insanın təşəkkül tapması və formalaşması dördüncü geoloji dövrlə bağlıdır. Bu dövr isə 4 milyon ildən arıq bir tarix deməkdir. Kəlbəcərdəki mağara düşərgələrində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar sübut edir ki, ibtidai insan icmasının ilk əmək alətləri həm də bu yerlərdə yaradılıb. Kəlbəcər ərazisində 30 min ildən çox tarixi olan qədim yaşayış məskənləri, 6 min il yaşı olan qaya təsvirləri, çöp şəkilli qədim türk əlifbası nümunələri aşkar edilib.

Kəlbəcər ərazisindəki qayaüstü təsvirlər sanki Qobustandakı yazılı və şəkilli daşların oxşarı “əkiz”ləri idi. “Soltan Heydər”, “Qurbağalı çay”, “Turşsu”, “Ayçınqıllı”, “Gəlinqayası”, “Böyükdəvəgözü”, “Sərçəli” və s. yerlərdəki qayaüstü təsvirlər təkcə Kəlbəcərin deyil, bütövlükdə Azərbaycan torpağının qədim insan məskəni olduğunu sübut edir. Ağbaban faciəsi Azərbaycanın gözəl guşəsi Qarabağın qala qapısı Kəlbəcəri ələ keçirmək üçün erməni separatçılarının “Böyük Ermənistan” yaratmaq xülyasıyla Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi dəhşətli soyqırımındır.

Bütöv bir kəndin tamamilə yandırılması, yüzlərlə dinc sakinə qeyri-insani işgəncələr verilməsi, yurdundan didərgin salınması, XX əsrin ən qanlı terrorlarından biri suçsuz qocaların, körpə və qadınların güllələnməsi, əsirlərin başının dərisinin soyulması, dırnaqlarının

qoparılması, meytillərin gözünün çıxarılması, qulaqlarının kəsilməsi, tarixi memarlıq və mədəniyyət abidələrinin dağıdılması, müqəddəs qəbiristanlıqların təhqir və məhv edilməsi, klassik Azərbaycan şeirinin ustası Aşıq Qurbanın və Aşıq Şəmşirin əlyazmalarının yandırılıb talan edilməsi erməni separatçılarının dünya ictimaiyyətinin gözü qabağında gerçəkləşdirdiyi etnik təmizləmə siyasətinin davamıdır.

Təəssüf ki, illərdir dünya dövlətləri bu cinayətin nə adını çəkir, nə də ermənilərə hər hansı bir sanksiya tətbiq edir. Amma illər keçsə də, yenə doğma yurd yerimizə qayıtmaq ümidini hələ də itirməmişik. Oranın hər daşında, qayasında qalan ayağımızın izi bizi səsəlayir. Kolgəsinə sığındığımız uca, başı buludlara dəyən dağlar bizi haraylayır.

Bu yurd bizimlə gözəl,
Bu yurd bizimdir əzəl.
Yağı boynu qırılmış,
Yurdda nə üzə gəzər?

Zəngilan rayonu

Əzəli yurd yerimiz, bərəkətli torpağı, füsunkar görünüşü, hünərvər sakinləri ilə tanınan Zəngilan 25 ildir ki, işğal altındadır. Bu bölgə

haqqında vaxtı ilə ulu öndər **Heydər Əliyev belə demişdir: “Zəngilan həm gözəl, zövq oxşayan təbiətinə, həm də insanların əkib-becərdiklərinə, zəhmətkeş olduqlarına görə Azərbaycanımızın ən qiymətli hissəsidir”.**

Zəngilan rayonunun ərazisi 707 kvadratkilometr, 81 kəndi, 1 şəhəri, 1 şəhər tipli qəsəbəsi vardır. 72 ümumtəhsil məktəbi, 46 uşaq bağçası, 39 mədəniyyət evi, 4 musiqi məktəbi, 19 klubu 64 səhiyyə və 42 rabitə obyektləri, 145 inzibati bina, 10 min 220 yaşayış evi. Dünyada ikinci, Avropada birinci olan 107 hektar çinar meşəsi düşmən əsarətində qalıb.

Azərbaycanın bir diyarı kimi Zəngilan elə 1988-ci ildən müharibənin içindəydi. Ancaq 1990-cu ildə artıq rayon ərazisi erməni təcavüzünə məruz qalmağa başladı. 1992-ci ilin yanvar ayından Zəngilan rayonu Ermənistan silahlı qüvvələrinin mütəşəkkil hücumları ilə üz-üzəydi. Bəla bunda idi ki, respublika rəhbərliyi Zəngilana köməlmətmirdi. Həmin vaxt əhalidən ov tufəngləri də yığılmışdı. Buna baxmayaraq, camaat torpaqlarını müdafiə edirdi. Odur ki, döyüşlər başlayan vaxt özünü müdafiə dəstələri yaradılır və bu dəstələr ermənilərin bütün hücumlarının qarşısını qətiyyətlə alırdılar. Ermənilər əməlli-başlı ehtiyat edirdilər. 1992-ci ildən Zəngilanın müdafiəsinə qüvvə göndərildi. İyulun 6-da rayon mərkəzi ermənilərin atəşinə məruz qaldı. Dekabrın 10-da artıq 13 kənd işğal olundu. Bu da royonun işğalının əsasını qoydu.

O illər rayon rəhbərliyinin, camaatın harayını Bakıda eşidən yox idi. Onlar didişirdilər. Torpaq isə əldən gedirdi. Xalq, sahibsiz, başsız qalmışdı. Hər dəfə düşünəndə ki, Zəngilanda nəyimiz qaldı, adamı dəhşət bürüyür. Zəngilan boyda qədim, zəngin bir diyardan uzaq düşdük. Min, milyonillik tariximiz, qədim abidələrimiz qaldı Zəngilanda.

Füzuli rayonu

Füzuli camaatı əməksevər, torpaq qədri bilən insanlardır, Xatırlayıram ki, 1970-1980-cı illərdə onlar plan və tapşırıqlara artıqlaması ilə əməl edirdilər. Gərgin əməkləri hesabına yüksək məvacib alırdılar, xoş güzəranda yaşayırdılar. Hər dəfə bu regiona gələndə yerli sakinlərdən razılıq eşidərdim.

**Heydər Əliyev,
ümummilli lider.**

Məkrli qonşularımızın Qarabağı mənimsəmək planında Füzuli rayonu da varmış. Füzuli rayonu 1930-cu ildə rayon statusu almış, ilk adı isə Qarabulaq olmuşdur. Füzulidən danışarkən təkcə bir faktı demək kifayətdir: yalnız Azərbaycanın deyil, dünyanın ən qədim tarixə malik abidələrindən biri Azıx mağarası Füzuli rayonu ərazisindədir. Bəli. Bu rayon həm də yaşı minilliklərə gedib çıxan Azıx mağarası, Quruçay mədəniyyəti, tarixi və memarlıq abidələri ilə tanınır. Eləcə də neçə-neçə alimi, yazıçısı, şairi, musiqiçisi ilə respublikamızda ad-san qazanmışdır.

Ağdam rayonu

Azərbaycanın, eləcə də Qarabağın gözəl guşələrindən olan Ağdamın ermənilər tərəfindən işğalından 24 il keçir. 1993-cü ilin 23 iyul günləri yəqin ki xalqımız tərəfindən heç vaxt unudulmayacaq.

Qarabağ problemi Ağdama, ağdamlılara böyük zərbə vurdu. Qeyd edək ki, Ağdamın işğalı təkə erməni təcavüzünün, erməni məkrinin qurbanı deyil, o vaxtkı hakimiyyət çəkisməsinin nəticəsi idi. İndi hamımızın ürəyində bir ağrı var. Ağdam camaatı köçkün vəziyyətində yaşasa da, sabaha inamla baxır.

Ağdam Qarabağın aranı ilə dağı arasında yerləşir. Yaradan bu bölgədən heç nəyi əsirgəməyib. Dağ havası ilə aran günəşi burada qovuşaraq güclü bir iksir kimi həyata güclü təkən verir. Çəşmələr, kəhrizlər, dağlardan axıb gələn bol sular münbit torpaqları cana gətirir. Min illərdən gələn əkin-biçin, maldarlıq təcrübəsi bu yerin qoçaq insanlarına təsərrüfatın bütün sahələrində bol məhsul əldə etməyə imkan verir. Elə buna görə də Ağdamın yorulmaq bilməyən övladları həmişə özlərinə xoş güzəran qurublar. Qazanılan nailiyyətlər bu torpağın şöhrətini yaxın-uzaqlara yayıb.

Ürəyində qisas hissi, yangı var,
Həndəvərdə neçə-neçə yağı var.

Bilirəm ki, gözündə göz dağı var,
Külü göyə sovurulan şəhərim.
Sənə məlhəm ola bilsək nə dərdim!

Erməni təcavüzü nəticəsində doğma yurd yerlərindən didərgin düşmüş, ev-eşiyini itirmiş insanların dözümlü və ümidi qarşısında söz də acizdir. Elə bir gün olmur ki, bu insanlar yurd yerlərini, el-obalarını, ev-eşiklərini, həyat-bacalarını xatırlamasınlar. Təbii ki, onlar öz evlərinin hənirini, bağ-bağatlarının ətrini, doğma ocaqlarının istisini heç bir yerdə duya bilmirlər. Doğma yurdun zümzüməli çayları, diş göynədən bulaqları, zümrüd meşələri, yaşıl ormanları qəlbimizdə həzin bir bayatıya çevrilib.

Yaranın ağrısı isti-isti hiss olunur, ancaq illər keçdikcə, yurd həsrəti daha çox qövr edir, qəlbimizi göynədir.

Cəbrayıl rayonu

Cəbrayıl rayonu Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində, İranla sərhəddə yerləşir. Sahəsi 1050 kv.km, əhalisi 55 min nəfər olmuşdur.

Minilliklərin yadigarı olan tarixi, dini və mədəni abidələri, milli-memarlıq nümunələri ilə zəngin Cəbrayıl rayonunun Ermənistan tərəfindən işğalından 24 il ötür. Təcavüskar, vandalizm siyasəti yeridən ermənilərin məqsədi qonşu torpaqlarını tək cə zəbt etmək deyil, işğala məruz qoyduqları ərazilərdəki abidələri- tarixin yadigarlarını yer üzündən silməkdir. Cəbrayıl rayonu ərazisində də belə sərəvətlər-maddi-mədəniyyət abidələri az olmayıb. Təəssüf ki, bu gün onlardan əlimizdə yalnız şəkilləri

qalib. Erməni təcavüzkarları Azərbaycanın mədəni irsi sayılan mədəniyyət obyektlərini xüsusi qəddarlıqla məhv etmişlər. Dağlıq Qarabağ bölgəsində və ətraf rayonlarda Azərbaycanın nillə mədəniyyət ocaqlarına erməni təcavüzkarlarının vurduğu ziyanın dəyərini dəqiqləşdirmək o qədər də asan deyil. Çünki, elə maddi-mənəvi sərvətlərimiz talan edilib ki, onları heç bir meyarla qiymətləndirmək olmaz. Məhv edilmiş sərvətlər nəinki Azərbaycanın, həm də sivilizasiyalı bəşəriyyətin əvəzolunmaz mədəniyyət nümunələri idi.

Milli-mənəvi dəyərlərimizin, tarixi və mədəni abidələrimizin zəngin, həm də qədim nümunələrini qoynunda minilliklər boyu saxlayan, 55 min nəfər əhalisi, 82 kəndi, 74 məktəbi, 12 mədəniyyət evi, 32 klubu olan Cəbrayıl rayonu 23 avqust 1993-cü il tarixində erməni vandalizminin qurbanına çevrildi. Rayonun münbit və məhsuldar torpaqları kəhrizlərdən başqa, Həkəri və Araz çaylarından qidalanırdı. Xatırladaq ki, Ermənistanın təcavüzkarlığı daha da genişlənərək intensiv xarakter alanda rayonun müdafiəsinə qalxanlar az deyildi. Təkcə Cəbrayıl şəhərinin işğalı günü 50 nəfər canını bu torpağa qurban verdi. Bütövlükdə torpaq uğrunda şəhid olan cəbrayılıların sayı 350 nəfərdir. 650 yə yaxın itki və yaralı olan cəbrayılıların 6-sı Azərbaycanın Milli Qəhrəmanıdır.

Qubadlı rayonu

Qubadlı Ermənistanla 120 km məsafədə həmsərhəddir. Qubadlı rayonu şimaldan Laçın rayonu, cənubdan Zəngilan rayonu, şərqdən Xocavənd və Cəbrayıl rayonları, qərbdən Ermənistanla həmsərhəddir.

Rayonun çox gözəl təbiəti var. Qubadlının ərazisindən bol sulu Həkəri və Bərgüşad çayları axır. Ən böyük yaşayış məskənləri Mahmudlu, Xəndək, Xanlıq, Muradxanlı, Yuxarı Molu kəndləridir.

Qubadlı uğrunda gedən döyüşlərdə 54 nəfər rayon sakini şəhid olub. Qarabağ müharibəsində isə Qubadlının ümumilikdə 232 sakini şəhid, 146-sı əlil olub. Ermənilər Qubadlıda 94 kənd və qəsəbəni, 205 mədəni-məişət obyektini, 12 tarixi abidəni yandırır, və talan ediblər. İşğala qədər 33800 əhalisi olan Qubadlıda 21 orta, 15 səkkizillik, 15 ibtidai məktəb, 7 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərmiş, bu təlim-tərbiyə və təhsil müəssisələrində 1280 nəfər müəllim çalışmış. Rayonda 111 mədəni-maarif müəssisəsi, o cümlədən 60 kitabxana, 10 mədəniyyət evi, və 28 klub, 6 avtoklub olub.

Qubadlı kənd təsərrüfatı rayonudur. Burada işğala qədər taxıl, üzüm, tütün, bostan məhsulları istehsal edilir, heyvandarlıqla məşğul olunurdu. Son illər sənaye sahələri də rayonun iqtisadiyyatında yer tutmağa başlamışdı. Üzümçülük, baramaçılıq, taxılçılıq, heyvandarlıq, tütüncülük rayon iqtisadiyyatının əsasını təşkil edirdi.

1993-cü il avqust ayının sonunadək davam edən 5 illik müharibə zamanı Qubadlı rayonundan 238 nəfər şəhid olmuşdur. Onlardan 9 nəfəri ölümündən sonra Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Qubadlı Azərbaycan tarixinə görkəmli şəxsiyyətlər vermişdir. Azərbaycanın xalq qəhrəmanları Qaçaq Nəbi və Həcər Qubadlı rayonlarındandır.

Qarabağ mövzusunda keçirilməsi vacib olan tədbirlər

Qarabağ mövzusu təkcə Qarabağın və onun rayonlarının işğal günlərində deyil, hər zaman diqqətdə saxlanılmalı və təbliğ olunmalıdır. Çünki Qarabağ dərdi, ağrısı elə bir mövzudur ki, bu dərdə son qoymaq hər birimizin vətəndaşlıq borcudur. Bu baxımdan kitabxanaçıların ən ümdə vəzifəsi gənclərdə vətənpərvərlik duyğularını, milli mənlik hissini oymaq, inkişaf etdirməkdir. Kitabxanaçılar bu vəzifənin öhdəsindən gəlmək üçün bir sıra tədbirlərdən istifadə etməlidirlər. Təbliğat formalarının ən ümdəsi və vacibi kitabxanaların giriş hissəsində, diqqət çəkən yerlərdə, yəni kitabxanaya daxil olan oxucunun görə biləcəyi yerdə başlıqların vurulmasıdır. Bu başlıqlar daimi başlıqlar olmalıdır. Başlıqlar müxtəlif ola bilər. Məsələn: “Qadan mənə Qarabağ”, “Qarabağım - qəm ocağım”, “Qarabağ özüm mənim”, “Qarabağ yükü”, “Döz, ay dərddli Qarabağ”, “Gözlə, bizi Qarabağ”, “Qarabağ şikəstəsi”, “Qarabağım” və s. Həmçinin başlıqların altında işğal olunmuş rayonların adları, işğal günləri və foto şəkilləri də yer almalıdır.

Qarabağ haqqında məlumatların vaxtında və dolğun formada oxuculara çatdırılması hər bir kitabxanaçının borcudur. Belə ki, F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında, hər il olduğu kimi, bu il də Qarabağ mövzusu ilə bağlı plan tutulur. Plana əsasən kitabxanalarda, muzeylərdə, təhsil ocaqlarında, lisey və gimnaziyalarda və. s. yerlərdə anim günlərinin,

ədəbi-bədii kompozisiyaların, oxucu konfranslarının, səhid ailələri ilə görüşün, məktəblilərlə “Şəhidlər xiyabani”na və digər anım yerlərinə ekskursiyaların təşkili nəzərdə tutulur.

Kitabxanada təşkil olunmalı tədbirlərdən birincisi kitab sərgisidir. Kitab sərgisi oxu zalında təşkil olunmalıdır. Kitabxanaçı Qarabağ mövzusunda dair nəşr olunan kitablarla yanısı, dövrü mətbuatda çıxan yazılardan, bukletlərdən, yaddaş kitabçalarından sərgidə istifadə edə bilər. Kitab sərgisi müxtəlif başlıqlar altında keçirilə bilər. Təşkil olunan kitab sərgisinin nümunəsini veririk.

1. Başlıq:“**Qarabağım - qəm ocağım**”.
2. Kitabların nümayişi.
3. Dövrü mətbuatda çıxan məqalələrin kartotekası.
4. Görkəmli insanların Qarabağ haqqında söylədikləri sitatlar.
5. “Qarabağ həqiqətləri” bukletlər toplusu.
6. Şeir parçası.

Bu gecə yuxuma girmişdi Şuşa,
Cabbar ağlayırdı, Xan ağlayırdı.
Dönmüşdü qanadı qırılmış quşa
Qarabağ başabaş qan ağlayırdı.

Görkəmli şəxsiyyətlərin Qarabağ haqqında söylədikləri:

1. Şuşa təkcə şuşalılar üçün yox, bütün azərbaycanlılar üçün, Vətəni, millətini sevən hər bir vətəndaşımız üçün əziz bir şəhərdir, əziz bir torpaqdır, əziz bir qaladır, əziz bir abidədir.

***Heydər Əliyev,**
ümumilli lider*

2. Şəhidlərin xatirəsinə qoyulan abidə müstəqil Azərbaycan dövlətidir.

Heydər Əliyev,

ümumilli lider

3. Azərbaycan öz torpaqlarını qaytarmaq və müdafiə etmək qüdrətinə malikdir.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikası Prezidenti

4. İşğal olunmuş Azərbaycan torpaqları haqqında söhbət gedəndə Ermənistan hökuməti bilməlidir ki, heç bir güzəştə yol verilməyəcək.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikası Prezidenti

5. Azərbaycan mayası nur, qayəsi nur ki,
Hər daşından alov dilli ox ola bilər!
Azərbaycan deyəndə ayağa dur ki,
Ana yurdun ürəyinə toxuna bilər!

Məmməd Araz

Xalq şairi

6. Biz müsəlmanlar bu barədə davam etməyəcəyik və aşkar deyirik ki, hərəgah işlər belə gedərsə, nə qədər Qafqazda erməni terror dəstələri hökm edərsə, Qafqazda asayiş bərpa olunmayacaqdır.

Əhməd bəy Ağayev

XX əsrin ictimai-siyasi xadimi

7. Mən aşiqəm Qarabağ,
Qara salxım, qara bağ.
Tehran cənnətə dönsə,

Yaddan çıxmaz Qarabağ.

*Ağabəyim Ağa,
Qarabağ xanının qızı*

8. Şuşasız Qarabağ, Qarabağsız Azərbaycan ola bilməz.

*Vasif Adıgözəlov,
Xalq artisti, bəstəkar*

9. Şuşa bütün azərbaycanlıların ruhunun vətənidir.

*Anar,
Xalq yazıçısı*

10. Harda dağ görürəm, gözüm önündə Şuşanın dağları gəlib dayanır.

*Şıxəli Qurbanov,
Xalq yazıçısı*

11. “Əgər oxumursansa, deməli, Şuşalı deyilsən”

*Sergey Yesenin,
rus şairi*

12. Xocalı hadisəsi Hitler faşizminin Xatın kəndində törətdiyi müsibətlə müqayisədə daha dəhşətli idi. Ermənilər bu qəddar terror aktı ilə öz vəhşiliklərini bütün dünyaya bəyat etdilər.

*Yuri Pompeyev
Yazıçı-jurnalist*

Qarabağ mövzusu haqqında keçirilə biləcək tədbirlərdən biri də rəsm müsabiqəsidir. Rəsm müsabiqəsi kitabxananın oxucuları və məktəblilər arasında keçirilir. Yaxşı rəsm çəkmək bacarığı olan oxucular münisflər tərəfindən I, II, III yerlər üzrə təltif olunurlar. “Rənglər mənim duyğularımda” adlı sərginin nümunəsini sizlərə təqdim edirik.

“Rənglər mənim duyğularımda” adlı rəsm sərgisi

“**Qarabağım - qəm ocağım**” adlı kitab sərgisinin qarşısında azyaşlı oxucu şair Qəşəm İsabəylinin “**Vətən-yəni biz**” seirini söyləyir.

Böldüm hecaya “Vətən”i -“Və”, “Tən”.
Nə deməkdi “Və”, nə deməkdi “Tən”?

Bağlayıcıdır “Və” dərslində var;
Min fikri, sözü açar, bağlayar.

Bəs “Tən”?
“Tən-bədən”...
“Tən - düz”...
“Tən”- yarı”...
Hansı uyardı bu mənaların!?

Əlbəttə “Yarı”...
“Yarı”, yəni “Tən”!
Eləysə onda nədir bəs “Vətən”!?

“Və”dən qabağa - onlar, sən və mən!
“Və”dən arxaya - qalan yarı-“Tən”...

Topla bu ayrı “Yarı”ları sən,
Bax, bu birlikdən yaranıb Vətən.

Vətən, yəni biz; bir qəlbə canı -
Şimallı...Cənublu...Azərbaycanım!

Vətən haqqında aforizmlər

1. Bu dünyada şirin şey bir anadır, bir Vətən.
2. Bülbülü saldılar qəfəsə dedi: "Ay Vətən, ay Vətən".
Buraxdılar, qondu tikan koluna, dedi: "Can Vətən, can Vətən".
3. Ana kimi yar olmaz, Vətən kimi diyar.
4. Vətəndən ayrı düşsəm viran ollam, talannam.
5. Vətənə gəldim, imana gəldim.
6. Vətən həsrəti çəkdim, gözlərimə qan gəldi.
7. Qürbətdə xan olunca, Vətəndə dilən, gəz.

Qarabağa aid silsilə tədbirlər keçirərkən kitabxanaçılar internetin imkanlarından da istifadə edə bilirlər. Texniki imkanı olan kitabxanalarda mövzuya dair saytlardan fraqmentlər, əyani materiallardan monitor vasitəsilə iştirakçılar üçün nümayiş oluna bilər.

Qarabağla bağlı hər hansı bir tədbirin keçirilməsi üçün kitabxanaçılar ilk növbədə kitab fondunun komplektləşdirilməsinə, ölkəşünaslıq və müxtəlif mövzu kartotekalarının tərtib edilməsinə önəm verməlidirlər. Məsələn, "Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları", "Qəhrəmanlar xalqın ürəyindədir". "Qarabağ dərdi bədii ədəbiyyatda" mövzularında tərtib etdiyi mövzu kartotekaları oxucuları xalqımızın qəhrəman oğulları, onlar haqqında yazılmış əsərlər və bədii ədəbiyyat nümunələri ilə tanış edir.

Kitabxananın kataloq və kartotekalarında "Qarabağ mövzusu, "Yaddan çıxmaz Qarabağ" başlıqlı ayrıclar altında müvafiq ədəbiyyatı ayrıca göstərmək olar.

İşğal olunmuş ərazilərimizin oxucu kütləsi arasında geniş şəkildə təbliği üçün kitabxanada "Nağıl saati"nin keçirilməsi də məqsədəuyğundur. "Nağıl saati" əsasən nağıl otağında kiçik və orta yaş

qrup oxucular arasında keçirilir. Kitabxanaçı əvvəlcə oxuculara Qarabağ mövzusu haqqında geniş məlumat verir. Sonra kitabxanaçı yazıçı Cəmil Əlibəyovun kiçik bir hekayəsini oxucular üçün oxuyur.

Hekayəni təqdim edirik.

Novruz şənliyində iki cavanın qonaqpərvərlik üstündə sözləri çöp gəlir. Bunlardan biri aranlı imiş, o biri isə dağlı. Hər ikisi öz diyarını tərifləyir. Bir ahıl kişi də onlara deyir ki, söz güləşdirməyin, dabanınızı bərkidin, düşün yola. El-el, oba-oba gəzin, görün qonağı harda daha çox istəyirlər.

Böyüyün sözü haqqın sözüdür. Cavanlar dabanlarını bərkidib yola düşürlər. Hansı qarını açırlarsa, böyük hörmət görürlər. Otağın işıqlısı, yatağın yumşağı, xörəyin ləzizi onların olur.

Görürlər ki, yanılıblar. Aranlıların aran, dağlıların dağ qonaqpərvərliyi var. Cavanlar sevincək evlərinə dönəndə yolları dağlıq yerdən düşür. Biri deyir: gəl, buranı da sınaqdan keçirək. O biri etiraz edir: abad kənd tüstüsündən bilinər. Varlılar xəsis olarlar, gəl ovqatımızı təlx eləməyək.

Elə bu vaxt gözlərinə bir çovustan dəyir. Doqqazın başında buxara papaqlı, eşmə bıçlı, təşəxxüslü bir kişi görünür. Ancaq kişi bunlara bir o qədər də fikir vermir: yanpörtü dayanıb həyətdəkilərə buyurur:

-Ay arvad, qırqovulları pişik aparar, qavlamanı qoy üstünə.

-Ay qız, yerə xalının birini də döşə.

-A gədə, köhlənin arpasına bir ovuc kişmiş qat, sabah cıdırı çıxacam.

Etiraz edən dost dübarə narazılığını bildirir:

-Qırqovulplov xan-bəy xörəyidir. Üzümüzə baxmazlar, pərt olarıq, gəl yolumuznan çıxmaq gedək.

Elə bu vaxt kişi onların başının üstünü alır:

-Ay başınıza dönüm, burda niyə durmusuz? Bu vaxt heç dəyirməndən da getməzlər İçəri gəlin. Bu ev-eşik qurbandı sizə. Allah qonağısınız, allaha da qurban olum, qonağına da...

Cavanlar ayaqlarını dəhlizdən içəri qoyan kimi mat qalırlar. Görürlər ki, bir həsirdir, bir də Məmmədnəsir. Pıçıldaşıb sözləşirlər ki, allah axırından saxlasın.

Deyib-deyəcəkləri elə bu olur. Ev sahibi ara verir, ev sahibəsi başlayır. Dil-ağız, söz-söhbət... Qurban olum, başınıza dönüm, qadanızı alım...Hə bilmirlər süfrə nə vaxt açıldı. Dəri şorunu, darı cadını bir ləzzətlə

yeyirlər ki, gəl görəsən. Üstündən də çıxırtma gəlir. Sonra da kəklikotu dəmlənir...

Yatağa girəndə cavanlardan biri deyir: qonaqpərvərliklərinə söz ola bilməz. Ancaq ya bizi kiməsə oxşadıblar, ya da bizdən keçəcəkləri olacaq. Gəl, xoruzun üçüncü banı əkilək, yoxsa...

Cavanlar yuxudan ayılında görürlər ki, obaşdan nədi, gün bir adam boyu qalxıb. Xəlvətcə həyətdən çıxmaq istəyəndə, ev sahibi şəbbədən xeyir kəsir qabaqlarını, deyir: nə elədiyinizdi, dünya dağıla buarxmaram sizi. Uşaq qaymaq dalınca gedib...

-Uşağın toyuna gələk yeməyin dadı duzda, dünyanın dadı gözdədir. Görüşməyimiz hər şeyə dəydi. Ancaq təvəqqə edirik, bir sirri bizə açasan, axşamki o vurhavur, tuthatut nəydi? Qırqovul, xalı, kişmiş...

Ev sahibi gülür:-Ay pir olmuşlar, şirin dilimiz olmasa, bu kasıb komamızın qapısını kim açar?

-Bəs xoruz banı niyə banlamadı?

-Xoruz...Banladı dayna. Tikəsi ovsanata düşdü... qonaq yedi, şirincə də yuxuya getdi.

Cavanlar barmaqlarını dişlədilər- hə, yaxşı deyiblər: şirin çörəyin olmasa da, şirin dilin olsun.

Kitabxanada keçiriləcək tədbirlərdən biri də kitab müzakirəsidir. Bu tədbir oxucuların ən çox maraq göstərdiyi tədbirlərdən biridir. Tədbirin maraqlı və yaddaqalan keçməsi üçün kitabxanaçı şair və yazıçılarla yanaşı, oxucuları, kitabxanaçıları, müəllimləri, qısaca desək, ədəbiyyatsevərləri tədbirə dəvət edə bilər. Tədbir şair Mirəli Vəkiloğlunun “Soyqırım” kitabının müzakirəsi ilə başlayır. Tədbirdə kitabın müəllifi Mirəli Vəkiloğlu da iştirak edir.

Kitabxanaçı şair Mirəli Vəkiloğlunun söylədiyi sitatla tədbiri açıq elan edir. **“Millətini, Vətənini sevmək üçün ilk öncə millətçi olmağı bacarmaq lazımdır”.**

(Oxucular səhnəyə daxil olur)

Biz oyaq deyilik, yatmışıq, qardaş,
Ağır günahlara batmışıq qardaş.
Döyüşmək vaxtına çatmışıq, qardaş,
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Ümiddən asılı yaşamaq olmaz.
Torpağı basılı yaşamaq olmaz.
Bu yükü bu qədər daşımaq olmaz.
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Qarabağ yad əldə qan ağlayır, qan,
İndi başdan-başa olubdur talan.
İntiqam vaxtıdır, yetişdi zaman,
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Şuşanın ağrısı canında gərək,
Qubadlı, Zəngilan qanında gərək,
Sən indi Vətənin yanında gərək,
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Füzuli, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Laçın,
Ağdam fəryad etdi...Duymadıq ahın,
Bu ahı duymamaq sənin günahın,

Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Xocalı dərdinə yetər ki dözdük,
Qeyrəti, namusu yüz dəfə çözdük,
İndi irəli dur, sənindir bu yük,
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!

Qoyma anaların gözü yaş olsun!
Döyük meydanında qəlbin daş olsun!
İstərəm bu savaşı son savaşı olsun!
Oyan, qalx ayağa, sən ey türk oğlu!...

“Soyqırım” poemasından parça dinləndikdən sonra söz tədbirdə iştirak edən qonaqlara verilir.

Şair Mirəli Vəkiloğlu...Gec tanıdığımız, amma yaradıcılığını tez sevdiyimiz şairin söz çələri o qədər rəngarəngdir ki, orada istədiyini mövzuda fikir tapa bilərsən. Bu gün yaradıcılığına müraciət etdiyimiz Mirəli Vəkiloğlunun “Soyqırım” adlı kitabının müzakirəsinə yığılmışıq.

“Soyqırım” poeması ona görə yüksək qiymətləndirilir ki, sətirdən-sətərə, səhifədən-səhifəyə keçdikcə Xocalı faciəsinin canlı şahidinə çevrilir, o ağırlığı bütün fəlakəti ilə dərk edirik. Əsərin duyğusal təsiri odur ki, hər misrası ruhuna hopur, səni öz qoynuna alır və yenidən düşünməyə təhrik edir.

Bu gün də Azərbaycan həqiqətlərini, bir milyon qaçqını olan məmləkətin harayını dünyanın bütün dövlətləri olduğu kimi qəbul etmək istəməzlər. Dünyanı düşünməyə məcbur edənlər isə ölkə rəhbərlərimiz, diplomatlarımız, şairlərimiz, yazıçılarımız, ziyalılarımızdır.

Gənc şair Mirəli Vəkiloğlunun iztirab və həsrətdən yığılan poeziyası əslində şeiriyyat deyil, dünyaya, dünyanın dəhşət və fəlakətlərinə etirazıdır, ağrısıdır:

Düşmən yurd yerini gör necə sildi.
Bunu “böyük qardaş” məsləhət bildi.
Dəmir qapı Dərbənd peşkəş edildi,
Bizim faciəmiz ordan başlandı.

Bəli, Azərbaycanın nicat yolu savaştan, mübarizədən keçir. Bunun üçün hər bir insanda vətən məhəbbəti, bəlkə də qədərindən çox olmalıdır. Amma vətənpərvərlik təkcə vətəni sevmək deyil, lazım gələndə onun uğurunda ölməyi bacarmaqdır, şəhid olmaqdır. Tədbirin sonunda söz şair Mirəli Vəkiloğluna verilir. M. Vəkiloğlu tədbiri təşkil edən kitabxanaçıya və kitabxananın rəhbərliyinə təşəkkür edir və gətirdiyi kitablardan qonaqlara hədiyyə verir.

Qarabağ mövzusu ilə bağlı keçiriləcək tədbirlərdən biri də şeir müsabiqəsidir. **“Könlüm keçir Qarabağdan...”** adlı şeir müsabiqəsinin keçirilməsində məqsədimiz oxucuları Qarabağ və onun tarixi, mədəniyyəti haqqında məlumatlarla daha yaxından tanış etməkdir. Bu tədbirin keçirilməsində bir müsbət cəhət də ondan ibarətdir ki, oxucular Qarabağ və onun dilbər guşələri haqqında yazılmış, biri-birindən gözəl şeirlərlə tanış olacaq, həmin əsərləri yaddaşlarına yazacaqlar. Müsabiqədə oxucular şair və yazıçılarımızın Qarabağ haqqında, Qarabağın baş tacı olan Şuşa haqqında, Laçın, Ağdam, Füzuli, Kəlbəcər, Xocalı, Cəbrayıl, Xankəndi, Xocavənd, Cəbrayıl, Kəlbəcər rayonları haqqında yazılmış gözəl şeir və poemalarından istifadə edə bilərlər.

Oxucular səhnəyə daxil olur. Cəlil Kərimovun “Laçınım” adlı şeirini söyləyirlər

Qol-qanadım qırılıbdır,
Laçın Laçınsız qalıbdır.
Yuvana bayquş qonubdur,
Yaraşarmı heç, Laçınım!

Şahin quşum, şahə dayan,
Həsərət çəkir dağın, qayan.
Ya havalan, ya parçalan,
Öz yuvana köç, Laçınım!
Dur ayağa, uç, Laçınım!

Soltan bəydən əmanətsən,
Qarabağa zəmanətsən.
Bərələrə sən bələdsən,
Çığırları aç, Laçınım!
Dur ayağa, uç, Laçınım!

Kömək yoxdur yerdən-göydən,
İldırımək şığı birdən.
Qubadlıdan, Kəlbəcərdən
Sən qabağa keç, Laçınım!
Dur ayağa, uç, Laçınım!
Öz yuvana köç, Laçınım!

Şeir müsabiqəsində Şuşa haqqında Xalq şairi Cabir Novruzun
“Şuşa Qalam - uca Qalam” adlı şeirindən də istifadə edə bilərlər.

Allah, özün yetiş dada, köməyə
Allah, sənə üz tuturam bir daha...
Dilim gəlmir bu sözləri deməyə,
Əlim gəlmir bu şeiri yazmağa...

Ürəyimdən sanki daşlar asılıb,
Elə bil ki, lalam, karam, ilahi.
Heç olarmı, zəbt edilə, basıla
Şuşa qalam - Uca qalam, ilahi.

O qalanı gözümüzün nurutək,
Qorumuşuq neçə əsr, qərinə.
Heç olarmı indi ora yad girə,
Cıdır düzüm keçə yağı əlinə.

Vaqif görə məzardan bu dəhşəti,
Məqbərəsi üzərindən sar keçə.
Qanımızdan içən qanlı vəhşilər
Cumub isa bulağından su içə.

Daşaltımız qala yada, düşməne,
Namərdlərə məskən ola hər qayam.

Qədim, ulu yollarını Şuşanın
Murdarların çəkmələri tapdaya.

O şöhrətim-tarixlərdə ad-sanım
Heç sığarmı ağla, fikrə, xəyala?
Qoparılib lalələri Şuşanın,
Xankəndində xain qəbrə qoyula...

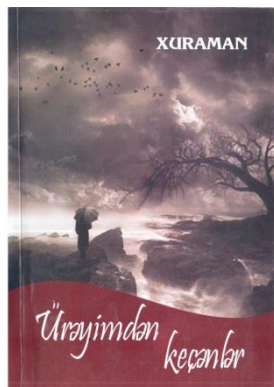
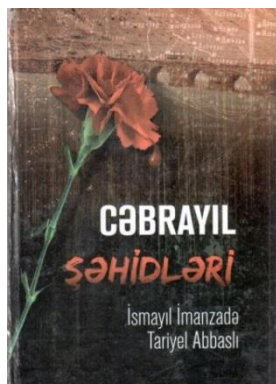
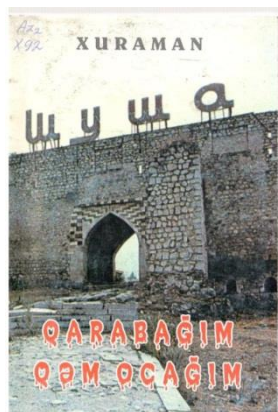
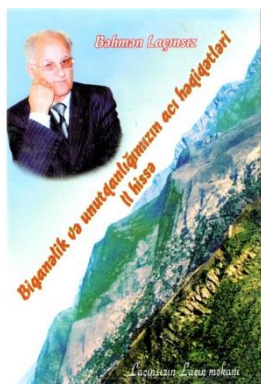
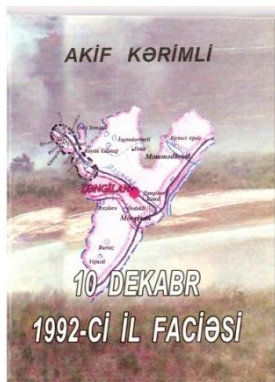
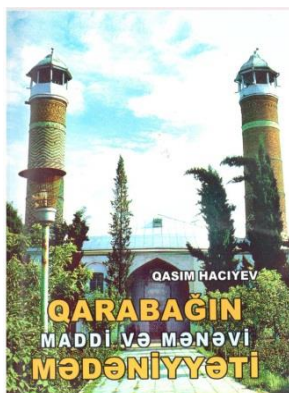
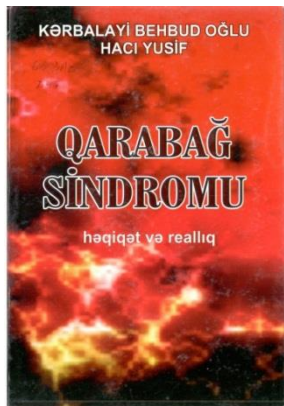
Natəvanın dağıdıla heykəli.
Nəvvabların uçurula türbəsi.
Bütün millət o qalaya söykərib,
O, xalqımın qeyrət, mərdlik zirvəsi.

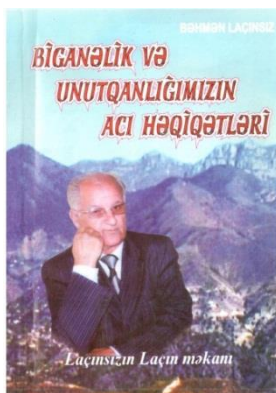
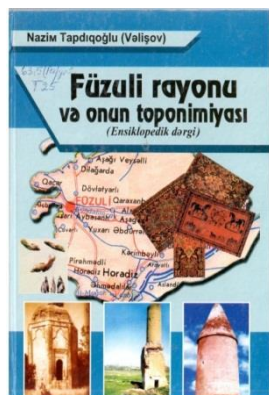
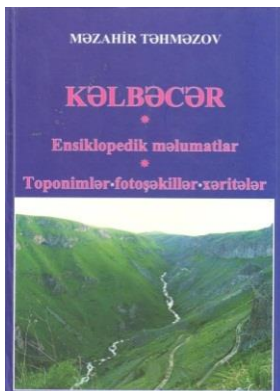
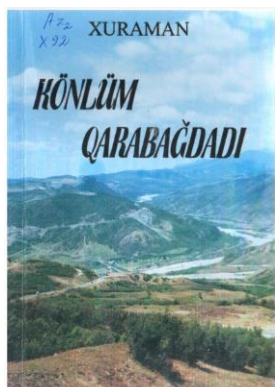
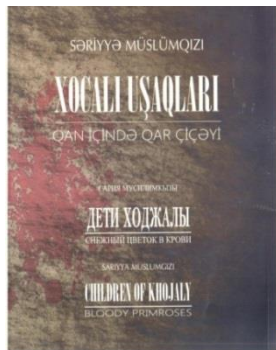
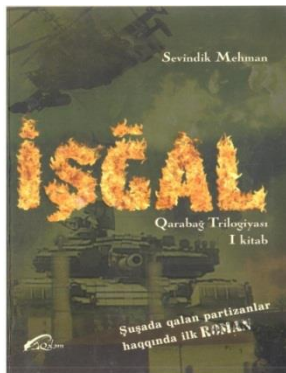
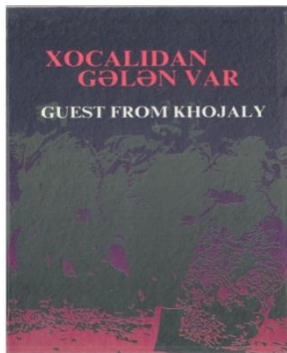
Qisas deyir Azərbaycan, ilahi,
Onsuz bizim tariximiz yazılmaz.
Mən sanardım burayacan, ilahi,
Ərz basılsa, mənim Şuşam basılmaz.

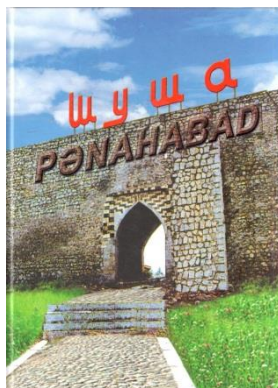
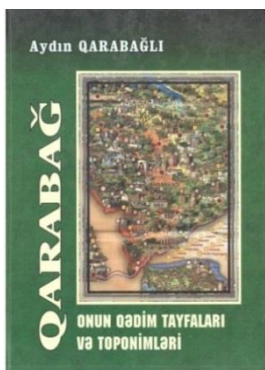
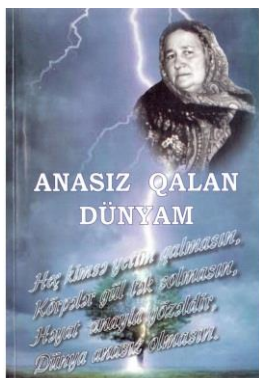
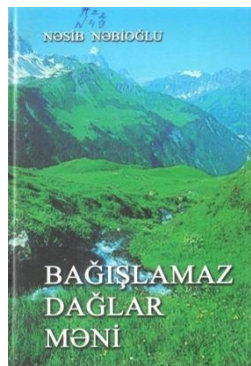
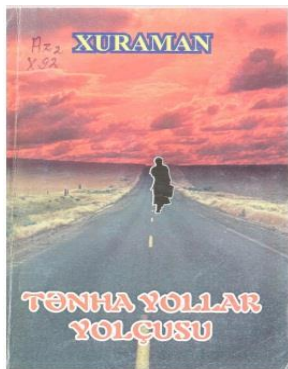
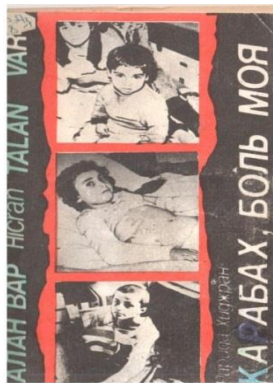
Şuşa bizim musiqinin dühası,
Anasıdır, beşiyidir əzəldən.
Qoy ucadan cəngi çalsın Niyazi,
Üzeyir bəy bu gün qalxsın məzardan.

Nərə çəksin Koroğlular ölkəsi,
Silahlansın uşaq,cavan, ixtiyar...
Şuşa azad olmayınca bir kəsin
Nə yaşamaq, nə də ölmək haqqı var.

“Qarabağım - qəm ocağım” adlı kitab sərgisi

Qarabağ mövzusu ilə bağlı ədəbiyyatın təbliği kitabxanalarda daha çox yayılmış ədəbi-bədii gecələr vasitəsilə də həyata keçirilir. “**Ruhum Qarabağdadır**” mövzusunda ədəbi-bədii gecə təşkil etməklə kitabxanaçılar Qarabağın qəhrəman oğul və qızları haqqında yazılmış bədii ədəbiyyat nümunələrini oxuculara çatdırmaq, onların bədii zövqlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərmək imkanını qazanırlar.

Tədbirin maraqlı və yaddaqalan keçməsi üçün ədəbi-bədii gecəyə şair və yazıçıların, tədqiqatçıların, müəllimlərin, Qarabağ döyüşündə iştirak etmiş veteranların, şəhid olmuş oğul və qızlarımızın valideynlərinin, bir sözlə Qarabağsevərləri dəvət etmək vacibdir. Ədəbi-bədii gecə iki hissədən ibarət olur. Birinci hissədə çıxış və məruzələr

dinlənilir. İkinci hissədə isə Qarabağ haqqında yazılmış musiqilər, şeirlər səslənir, poemalardan səhnəciklər göstərilir. Tədbir üçün müxtəlif başlıqlar seçilir. Məsələn: “Qarabağım”, “Qarabağ özüm mənim”, “Cənnətim Qarabağ”, “Qarabağ yükü”, “Dağlar səndə nəyim qaldı”, “Qarabağ bizi haraylayır”, “Bağışlayın bizi, yurd yerləri” və s.

“Cənnətim Qarabağ” adlı ədəbi-bədii gecənin nümunəsini veririk. Səhnə gül dəstələri ilə bəzədilir. Qarabağ və işğal olunmuş rayonlarımıza aid şəkillərlə bəzədilir. Səhnənin divarından Qarabağa aid sitat asılır.

“Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır”

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikası Prezidenti

Tədbir “Qarabağ şikəstəsi” ilə başlayır. Səhnəyə Azərbaycan Respublikasının bayrağı gətirilir.

Əzizim Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

Dünyanın görkəmli alimləri Azərbaycanı təbii muzey adlandırmışlar. Bu muzeyin ən unikal hissəsi Qarabağdır. Kür və Araz çaylarının bərəkətli aralığında yerləşən Qarabağın tarixi kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Elmi dəlil və əsaslarla deyə bilərik ki, insanlığın ilk yaşayış mərkəzlərindən biri Qarabağ torpağıdır. Məhz burada, Azıx mağarasında insan həyatının və fəaliyyətinin qədim izləri aşkar edilmişdir. Qarabağ öz gözəlliyi, yeraltı, yerüstü sərvətləri ilə zaman-zaman yadellilərin diqqətini cəlb etmiş, bu gözəl diyar hər b meydanına çevrilmişdir. Ac qurdlar süfrəsində yağlı tikə olan Qarabağ bütün əsrlərdə didilmiş, əzilmiş, amma sınımamış, öz əzəməti, vüqarı ilə düşmənlərə meydan oxumuşdur. Çirkin siyasətlərinin qurbanı olan füsunkar Qarabağ təqribən 25 ildir ki, düşmən tapdağındadır. Qafqazın konservatoriyası adlandırılan, gözəl Şuşa, qədim muğam musiqimizin beşiyi Ağdam, səfəli İstisuyu, qızıl yataqları ilə məşhur olan Kəlbəcər, zaman-zaman düşmən gülləsinə sinəsini sipər etmiş qəhrəman Laçın, abidələr diyarı Cəbrayıl, qüdrətdən səngərli Qubadlı, Zəngilan, əsrin ən böyük faciəsini yaşamış, qan içində boğulmuş Xocalı bu gün ən ağır günlərini yaşayır.

I aparıcı: - Qarabağ! Azərbaycanın dilbər guşəsi, milli iftixarımız Üzeyirin, Xan Şuşinskinin, Natavanın yurdu, milli təsdiqimiz muğamın beşiyi, hər birimizin cismən və ruhən bağlı olduğumuz məkan. Neçə illərdir ki, Qarabağımıza, onun başı qarlı, dumanlı dağlarına, yamyaşıl meşələrinə həsrətlə baxırıq. Şuşa qalasını, İsa bulağını, Cıdır düzünü, Xarı bülbülü nisgillə yad edirik.

Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah o dağdan, gah bu dağdan,
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.

Xain qonşularımız olan ermənilərin 1988-ci ildə başladıkları elan olunmamış müharibədə Azərbaycan təkləndi, ermənilər rus ordusunun, digər xarici qüvvələrin dəstəyi sayəsində Dağlıq Qarabağı və ona bitişik 7 rayonu zəbt etdilər. Hazırda torpaqlarımızın 20 faizi düşmən tapdağı altındadır. Müharibədə 20 mindən çox azərbaycanlı həyatını itirmişdir. Döyüslərdə 100 min soydaşımız yaralanmış, 50 min nəfər müxtəlif dərəcədə bədən xəsarəti alaraq əlil olmuşdur.

Müharibənin respublikamıza vurduğu ziyanın, dağıntıların miqyası ölçüyəgəlməzdir. Hərbi təcavüz ölkəmizin 17 min kvadratkilometr məhsuldar torpaqlarının işğalına, 900 yaşayış məntəqəsinin, 7 min sənaye və kənd təsərrüfatı obyektinin, 700 təhsil, 665 səhiyyə ocağının, 800 kilometr avtomobil yollarının dağılmasına səbəb olmuşdur.

Oxucular səhnəyə daxil olur. Onlar Solmaz Şirinin “Qarabağı unutma” şeirini söyləyirlər

QARABAĞI UNUTMA!

Vətən oğlu, anamız o torpağı unutma,
Qızılgülü saralmış xəzan bağı unutma!

Qarabağ tək gözəlin aqibəti bu imiş...
Qədrini bilməz isən, alçalar qızıl, gümüş.
O nisgilli sinənə çalınçarpaz çəkilməmiş,

Sağalmaz yara vuran közü, dağı unutma,
Sən, ey vətən övladı, Qarabağı unutma!

Qanını su tək içdi, sən qan uddur düşməyə,
Övladının qanını su yerinə tökənə.
İç qanıqən qanını, dayanma, dönə-dönə,
Bəsdir dözdün, yetişib qisas çağı, unutma!
Bədəndən ayrı düşmüş əl, ayağı unutma!
Sən, ey vətən övladı, Qarabağı unutma!

Xilas eylə yurdunu düşmənlərin çəngindən,
Gör bir necə Vətənin qızısan, oğlusan sən!
Gir döyüş meydanına, qazan qələbə, əhsən,
Şəlaləsi inləyən dərdli dağı unutma,
Sən, ey vətən övladı, Qarabağı unutma!

Əbəs deyil Pənah xan adı Pənahabadda,
Nadir şahdan dərs alıb o, gəlib çıxdı taxta.
Həmişə abad olub, odur, Pənahabad da.
O özülü, təməli, o dayağı unutma,
Bu qədər yaxın ikən o uzağı unutma,
Sən, ey vətən övladı, Qarabağı unutma!

O əfsanəvi Şuşa bir alınmaz qalaydı,
O, Günəşin nurunu əks etdirən bir Aydı,
Gərək zamanlar boyu o, əlçətməz qalaydı!

Natəvanlar yetirən o torpağı unutma,
Şah Qacarla vuruşan o bayrağı unutma,
Sən, ey vətən övladı, Qarabağı unutma!
Sən ey vətən övladı, Qarabağı unutma!

Oxucu başına kəlağayı bağlayıb qara geyimdə səhnəyə daxil olur. Xocalı faciəsində vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş cansız bədənlər qarşısında söhbət edir.

Niyə susursunuz, başınıza dönüm?

Yenə onlarla baş-başayam. Bu dəfə mən danışırım, onlar qulaq asırlar. Mən ürəyimi boşaldıram, onlar susurlar. Onlar həmişə susacaqlar. Şəkillərdən mənə sarı boylanan tanış üzlərə, baxışlara baxıb sanki onların səsini eşidirəm. Uzun, ağ paltarlı anam lal baxışlarla məni süzür. Bu səslərdə heyrət, təəccüb, haray və fəryad var.

Onlar insanın insana qarşı qəddarlığına heyrətlənirlər.

Onlar Tanrının onlara yazdığı qismətə və taleyə təəccüblənirlər.

Qara damlarda yaşayan xocalıların nə bir əyin-başı, nə də qarın dolusu yeməyə çörəkləri varmış...

Onlar səslərinin dünyaya çatmadıqlarını bilib haray çəkirlər.

Onlar gələcək nəsilləri düşmən məkrindən və qaniçənliyindən xəbərdar etmək üçün fəryad qoparırlar.

Mən bu şəkillərə, bu şəkillərdəki susqun və dolu gözlərə baxıb için-için ağlayıram. Çünki, onlar mənim başıma sığal çəkən, əhvalımı xəbər alan, bir gün görməyəndə darıxan adamlardı. Və indi gör neçə illərin həsrətlisiyik. Əlimi hey uzatsam da, nə onlara, nə də anama çatmır.

Onlar ömürləri və arzuları yarıda qırılmış Xocalı qadınlarıdı.

Onlar Tanrının günahsız bəndələridi.

Oxucular səhnəyə daxil olur. Ələmdar Quluzadənin “Salam, Xocalı dərdim” şeirini söyləyirlər.

“Salam, Xocalı dərdim”

Mən qoynunda doğuldum, sən içimə köçmüşən,

Nağıl dili olmasın, qıl körpüdən keçmişən,

Nəyinə güvənmişəm, nəyimə and içmişən?

Toyuna, bayramına bir vaxt salam verərdim

Salam, Xocalı dərdim!

Qırxqız mehi mizrabın, Qarqar qopuzun idi,
Çölün də, çınqılın da şəkərin, duzun idi,
Qoynuna qısılanda qolların uzun idi.
Sənə ana deyərdim, mənə oğul deyərdin
Salam, Xocalı dərdim!

Əlim ətəyə çatmır, əlim göylərə dəyir,
Ələyənlər ələyib əyilməzləri əyir,
Yetim uşaq görəndə yaralarım göynəyir.
Bu dərd tək mənim olsa ürəyimdə çəkərdim
Salam, Xocalı dərdim!

Qara, qərib daşı var hər əyilən xurcunun,
İstəyi gizli deyil burnumuzun ucunun,
Sağlığını istəyir axı borclu borclunun,
Sənin dərdir olmasa bəlkə çoxdan ölərdim
Salam, Xocalı dərdim!

Məni daştək kündələ, məni qum kimi yoğur,
Bu dünyanın havası məni dördəlli boğur,
Üzümə bahar doğmur, üzümə payız doğur.
Əlim əlinə dəysə ayağımı oşərdim
Salam, Xocalı dərdim!

Mən qanıma görmüşəm düşmənin qaşığında,
Eşqim dəli olubdur həsrət yaraşığında,
Tonqal çatacağım mən bu dərdir işığında.
Sevincim inciməsin, mən dərdimə güvəndim
Salam, Xocalı dərdim!

Ürəyin ölkər qızı, idrakın nizəsi var,
And mənə köhnə dostdur, sözüümün təzəsi var,
Sevincin sirri bəlli, dərdir möcüsəsi var;
Pencər kimi biçilib, xəncər kimi göyərdim
Sag ol, Xocalı dərdir!

Sağal, Xocalı dərdim!

Salam, Xocalı dərdim!

II aparıcı: - Qarabağ uğrunda gedən müharibədən mədəni irsimiz daha çox ziyan çəkmişdir. Ermənilər işğal altında qalan ərazilərdəki 22 muzeyi, 4 rəsm qalereyasını, 9 sarayı qarət etmiş və dağıtmışlar. Tarixi əhəmiyyət daşıyan 40 min muzey eksponatı və sərvəti talan olunmuş, 44 məbəd və 9 məscid təhqirə məruz qalmışdır. Dağıdılmış 927 kitabxanada, 4,6 milyon kitab və nadir əlyazma məhv edillmişdir... Bu siyahı çox uzundur. Dağıntıya məruz qalan, yandırılan sərvətlər tək Azərbaycanın deyil, bütün bəşər sivilizasiyasının misilsiz mədəniyyət nümunələri idi. Təxmini hesablamalara görə, müharibədə Azərbaycana 60 milyarddan çox ABŞ dolları həcmində ziyan dəymişdir. Xalqımızın məruz qaldığı mənəvi-psixoloji zərbə isə daha ağır olmuşdur.

Bəli, zaman gələcək düşmən Azərbaycana məqsədli şəkildə vurduğu bu ziyanın əvəzini mütləq alacaq, Qarabağ torpağı düşmən tapdığı altında qalmayacaq! Bu nida hər bir azərbaycanlının qəlbinin sədasıdır. Məlumdur ki, hazırda münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanması üçün danışıqlar aparılır. Azərbaycan rəhbərliyi torpaqlarımızda yenidən müharibə başlamasını, qan tökülməsini istəmir, çalışır ki, sülh danışıqları müsbət nəticə versin. Danışıqlarda Azərbaycanın nümayiş etdirdiyi mövqə ədalətlidir. Çünki biz heç bir ölkəyə qarşı ərazi iddiası irəli sürmürük, eyni zamanda öz torpaqlarımızın bir qarışının da düşmən tapdığı qalmasına imkan verməyəcəyik.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə ermənilərin zorla zəbt etdikləri torpaqların qeyd-şərtsiz geri qaytarılması barədə 4 qətnamə qəbul etmişdir. Lakin ermənilər hər vəchlə sülh danışıqlarını pozmağa çalışır, BTM-nin çıxartdığı qətnamələri yerinə yetirməkdən yayınırlar. Düşmənin tutduğu belə qeyri-ciddi mövqenin sonu yoxdur. Sülh danışıqları baş tutmayacağı təqdirdə xalqımız bir nəfər kimi ayağa qalxıb torpaqlarımızı mənfur düşməndən azad etməyə hazırdır. Artıq bizim düşməni torpaqlarımızdan qovmağa qadir güclü ordumuz formalaşmış. Ölkəmizin iqtidasi qüdrəti artdıqca ordumuz da möhkəmlənir. Dövlət büdcəsindən ordunun ehtiyacları üçün ayrılan vəsaitin həcmi ildən-ildə artır ki, bu da Azərbaycanın silahlı qüvvələrinin maddi-texniki təminatının daha da möhkəmlənməsi, kadr hazırlığının daha da yaxşılaşması deməkdir.

Nizami ordumuzun möhkəmlənməsi, beynəlxalq miqyasda Azərbaycanın haqlı mövqeyinin dəstəklənməsi, insanlarda düşməyə nifrətin artması, yekdil əhval-ruhiyyəsinin yaranması onu deməyə əsas verir ki, Qarabağ torpağı mütləq düşməyə əsarətindən azad ediləcək. Ordumuzun, xalqımızın düşməyə üzərində zəfər yürüşünə çıxacağı, üçrəngli bayrağımızı Qarabağ torpağına sancacağı günə az qalıb. O gün mütləq gələcək!

Oxucular səhnəyə daxil olur: Qarabağın dilbər guşəsi olan Şuşa haqqında əfsanədən bir parça göstərirlər. Pənah xan və Bərdə xanı səhnəyə daxil olur.

Günlərin bir gün Pənah xan Bərdə xanına qonaq gəlir. Bərdə xanı möhtərəm qonağın rəğbətini qazanmaq üçün onun şərəfinə ov təşkil edir. Onlar Qarabağın tərifi atlarını minib nöqərləri, tazıları ilə yaxınlıqdakı uca dağlara, sıx meşələrə ova çıxırlar. Bu dağlardan ətrafı müşahidə edən Pənah xan heyran qalır öz-özünə deyir:

Pənah xan: “Bu nə gözəl yerdir. Nə gözəl aydın, saf havası var, elə bil şüşəyəndir. Uzaqdan hər şey ayna kimi görsənir. Burada bir şəhər salmaq lazımdır”.

Bərdə xanı: Pənah xan çox sad oldum.

Bu görüşdən sonra Pənah xanın məsləhətilə Qarabağın bu yüksək, səfalı, şüşə kimi aydın, təmiz havalı yerində Şuşa adlı şəhər salınır.

Oxucular səhnəyə daxil olur və Şuşa ilə bağlı bayatılar söyləyirlər.

Əzizim, ulu Şuşa,
Qoynu saf sulu Şuşa.
Bizi həsrət qoyanın
Yomrulsun yolu, Şuşa.

Əzizim, ozan gərək,
Saz tutan ozan gərək.
Taleyinə Şuşanın
Söz tapıb yazan gərək.

Əzizinəm, məst edən,
Gül-çiçəyi məst edən.
Bərabərin yox, Şuşam,
Ölsün sənə qəsd edən.

Əzizim verməm yada,
Sirrini verməm yada.
Uzaq olsun, ey Şuşam,
Görüm səndən qan-qada.

Bu dağların ətəyi,
Əlvən xalı örpəyi.
Eşidilmir nə vaxtdı
Şuşam, çoban tütəyi.

Əzizinəm, həlqədən,
Azad görüm həlqədən.
Pənahında saxlasın
Şuşam, səni xəlq edən.

Eləmi, qara bağla,
Göy geyin, qara bağla.
Yolun yomrulsun, düşməni
Nə işin var Şuşayla.

Əzizim, bəd qonşunun,
Bədəyaq, bəd qonşunun.
Qoyma, kəs qaraltısın
Şuşadan bəd qonşunun.

Oxucular Mirvarid Dilbazinin “Şuşa” şeirini soylyırlər.

Ag duman bürüdü dərəni, dağı,
Gizləndi dağların gözəli Şuşa.
Meh vurub uçurdu o ağ duvagi,
Göründü şairin öz eli, Şuşa!

Buludlar dayanıb qabaq-qabağa,
Şimşək alovunu tökəndə dağa,
Çökən qaranlığı bağçaya, bağa
Nə gözəl dağıtdı yaz yeli, Şuşa!

Çəmənlər yuyundu yağış selində,
Açıldı yarpağı qönçə gülün də,
Duman seyrəkləşdi dağlar belində,
Ötdü qumruların şən dili, Şuşa!

Nur saçdı al qurşaq göyün üzündə,
Meh ətri payladı Cıdır düzündən,
Daşdı çeşmələrin suyu gözündən,
Axdı dərələrdən dağ seli, Şuşa!

Sənə Natəvanın gözüylə baxdım,
Çoşqun çeşmə kimi, çay kimi axdım,
Açıldı mənim də şairə baxtım,
Yaşıl düzlərində gəzəli, Şuşa!

Sən qədim şəhərsən, möhkəm qalasan,
İstərəm gün-gündən abad olasan,
Dağların qoynuna işıq salasan,
Dünya görə bizim gözəli, Şuşa!

Oxucular səhnəyə daxil olur. Şair Ələmdar Quluzadənin “Turan evi” mənzum pyesindən bir parçanı səhnələşdirib göstərirlər.

1992-ci ilin may ayı. Şuşa şəhəri. Uçuq qala divarları. Uzaqda əzəmətli Kırs dağı görünür. Zaman baba başını qala divarlarına söykəyib. Turan nigaran baxışlarla ətrafi seyr edir. Əvvəlcə cəngi səslənir, qılıncların, qalxanların şaqqıltısından qulaq tutulur. Səs tədricən zəifləyir. Tar dilə gəlir.

Zaman baba: - Eh nələr görmədi hər qala daşı,
Tarixə bəllidir sirri, sirdaşı.
Taleyi nə qədər bəlalara tuş,
Cahan daşları da qanla yoğurmuş.

Turan: - Bayaqdan göz qoyub baxıram sənə,
Kimlə danışırısan? Cavab versənə?
Bu sehir deyil ki, bu görəcəkdir,
Daşlar yenidənmi göyərəcəkdir?

Zaman baba: -Dünya başdan-başa sualdır, bəli,
Daşlara dediyim mənə təsəlli.
Kirsin başı qışdır, ətəyi yazdır,
Dərələr yaşıldır, zirvə bəyazdır.
Daş qədər sevsəydik ana Vətəni
Başa çıxarmazdıq yoldan ötəni.

Turan: - Daşın ürəyi yox, məhəbbəti yox.

Zaman baba: - Bir də bu Vətənə xəyanəti yox.
Bünövrə tökmüşük, divar hörmüşük,
Hansı qara daşdan bəla görmüşük?
Nə vaxt düşmən bizə çəpəki baxıb
Daşlar qoşun kimi ayağa qalxıb.
Tarixdə min sınaq, min bir imtahan,
Qaladan ürpənib yağı hər zaman.
Özün vermədirsən onun sirrini,
Yağı nə biləcək daşın seyrini?

Turan: - Keçib dastanlardan, keçib nağıldan,
Yurd imdad diləyir ərdən, oğuldan.

Zaman baba: - Haqlısan, haqlısan, ağıllı balam,
Duman içindədir hələ ki qalam.

(Qala divarlarını göstərir)

Bu cansız daşların hikməti dərin,
Nəbzi biləklərdə vuraydı gərək.
Qaynayıb qaladan daşan şəhərin
Qalası süngütək duraydı gərək.

Sən torpaq üstündə savaqlara bax,
Ot basan, kol örtən bu daşlara bax...
Onlar ləkəsizdir, onlar təmizdir,
Uçulan qala yox, tariximizdir.

Bəli, bu gün damarında azərbaycanlı qanı axan hər bir kəs Qarabağ və onun taleyi haqqında ciddi düşünməli, əlindən gələni əsirgəməməlidir. Bu bir həqiqətdir ki, dağılmış kəndləri, şəhərləri bərpa etmək, maddi ziyanı ödəmək olar, amma itirilmiş mədəniyyəti, yaralanmış mənəviyyəti qaytarmaq, sağaltmaq mümkün olmur. Allahın köməyi ilə işğal olunmuş torpaqlarımızı yaxın gələcəkdə azad edəcəyik, amma tariximizi, mədəniyyətimizi yaşadan, əks etdirən maddi-mənəvi abidələrimizin taleyini hər an düşünməliyik. Haqq səsimizi dünyaya car çəkərək milli-mənəvi sərvətlərimizə sahib çıxmalıyıq.

Oxucular səhnəyə daxil olur. Şair Məmməd Aslanın “Yurd itirən bay olmaz” şeirini söyləyirlər.

İçim yanar həsrətdən,
Bağrımda köz Kəlbəcər,
Gördüyü fəlakətdən
Ağlar göz-göz Kəlbəcər.

Xəyanətlə vurulan,
Öz odunda qovrulmuş,
Al qanımda qıvrılan
Dərdi dəniz Kəlbəcər.

Ag saraylar, viranə,
Yüz il təslim bir ana...
Məlhəm qoymaz yarana,
Dünya bumbuz, Kəlbəcər.

Məndə sevinc arama,
Dünya saxta, qurama...
Qan fişqıran yarana,
Səpilən duz Kəlbəcər.

Dağ çökdürən cəbrimsən,
Can çəkişən səbrimsən,
Qazılmamış qəbrimsən,
Dərdimə üz, Kəlbəcər.

Dikəl qəfil qarşıma,
Axna, tökül başıma!
Daş vermə başdaşıma,
Qalmasın iz, Kəlbəcər.

İbrət odu: göz görə!
Görəmmədik yüz kərə...
Nifrət yağdır bizlərə
Gecə-gündüz, Kəlbəcər.

Bu, axır zamandı mı?!
Aman! Əl-amandı mı?!
Yaxşımı, yamandı mı
Halin bizsiz, Kəlbəcər?!

Qarlı qışa dözmürdün,

Dağa-daşa dözmürdün,
Bərkə-boşa dözmürdün,
Gəl, indi döz, Kəlbəcər!

Nə dağdı Allah çəkdi,
Dağ üstündən dağ çəkdi...
Dədə Şəmşir ah çəkdi,
Yandı söz-söz, Kəlbəcər.

Çilıkləndi büllür saz,
Getdi ruhunda avaz...
O Kəlbəcər qayıtmaz,
Qayıtsa yüz Kəlbəcər.

Yurd itirən bay olmaz,
Dərddən-qəmdən ayrılmaz!
Bir daşına tay olmaz
Kürreyi-ərz, Kəlbəcər!

I Aparıcı: -Uşaqlığımızın şirin xatirələrinin, gəncliyimizin doyulmaz anlarının, ömrümüzün ən xoş, ən gözəl çağlarının beşiyi cənnət Qarabağımız. Sənsizlik ağrısı güc gələndə, dözüm bizdən üz çevirəndə, səbir kasamız dolub daşanda könlümüz laylalarla, bayatılarla, gözlərimiz leysan yaşlarla ovunur. Könlümüzü ovudan, yangımızı səngidən bu laylalardan, bayatılardan hörülmüş bu söz çələngini əziz və sevimli oxucularımızın ixtiyarına veririk. Ümidvarıq ki, Qarabağsızlıq ağrısı ilə alışan qəlblərə bu yazı az da olsa məlhəm olacaq.

Bükmə belin, əymə qəddin,
Səninləyik biz Qarabağ...

Tədbir müəllif Vahid Mustafayevin “Xoca” filminin nümayişi ilə başa çatır.

Qarabağ haqqında musiqi əsərləri

Ramiz Mustafayev - "Bu qan yerdə qalan deyil" vokal-simfonik Poeması (1991)

Nurəngiz Gün - "Xocalı" simfoniyası

Elnarə Dadaşova - "Xocalı laylası" (1999)

Məmməd Quliyev - "Simfoniya-reqviyem"

Nəriman Məmmədov - "Xocalı" adlı 7 saylı simfoniya (1998)

Yusif Mirişli - "613" simfonik poeması

Dəyirman və Toni Blackman - Justice For Khojaly

Ağadadaş Ağayev – “Halımı sorma” (musiqi: Eldar Mansurov, sözlər: Sabir Rüstəmxanlı)

Firəngiz Əlizadə - “Qarabağnamə” (opera)

Qarabağ haqqında Azərbaycan filmləri:

“Dağlıq Qarabağ” (film, 1948)

“Fəryad” (film, 1993)

“Haray” (film, 1993)

“Laçın dəhlizi” (film, 1993)

“Ağ atlı oğlan” (film, 1995)

“Vətən mənə oğul desə” (film, 1996)

“Canavar balası” (film, 1997)

“Hər şey yaxşılığa doğru” (film, 1997)

“Arxada qalmış gələcək” (film, 2005)

“Girov” (film, 2005)

“Yalan” (film, 2006)

“Biz qayıdacağıq” (film, 2007)

“Xocalı soyqırımı” (film, 2007): İşğaldan 61 gün əvvəl (I hissə), Qətləmin 6 dəqiqəsi (II hissə), Soyqırım (III hissə)

“Ermənilər. Riyakarlığın anatomiyası” (film, 2008): Forpost əməliyyatı (I hissə), Əsrin siyasi avantürası

“Bir addım” (film, 2009)

“Dolu” (film, 2012)

“Xoca” (film, 2012)

Ədəbiyyat siyahısı

İnternetdə: www.google.az

A. Baxşeyiş. Ağdam ağrıları . - Bakı : Şuşa nəşriyyatı, 2003. - 152 s.

L. Bəhmən. Biganəlik və unutqanlığımızın acı həqiqətləri. - Bakı : Nərgiz, 2008. - 276 s.

Qarabağ yaddaş. - Bakı : MHS-poliqraf, 2010. - 190 s.

Caucasian Hiroshima = Ağdam- Qafqaz Xirosiması, Ruhlar şəhəri = Агdam- Кавказская Хиросима, Город Духов : The ghosts city / Ağdam rayon İcra Hakimiyyəti) ; ed. B. Akhundov ; comp. A. Amrahov. - Bakı : Təhsil, 2012.

L. Bəhmən. Biganəlik və unutqanlığımızın acı həqiqətləri. - Bakı : Nərgiz, 2008. - 276 s.

K. Akif. 10 dekabr 1992-ci il faciəsi : Zəngilan / A. Kərimli. - Bakı : Yeni Poliqrəfist, 2010. - 219 s.

Ə. Əlisahib. Cəbrayıl-müqəddəs torpaq : Cəbrayıl polisinin tarixindən səhifələr. - Bakı : Ekologiya, 2006. - 412 s.

A. Təriyel Allahverdi oğlu. Cəbrayıl alimləri : Ensiklopedik toplu / T. A. Abbaslı ; red. Ə. R. Xələfli ; məs.: A. Şahverdiyev, S. Əhmədov - Bakı : Adiloğlu, 2008. - 448 s.

Ə. Nəbi Ələsgər. Azərbaycanın makrotoponimləri : Dərs vəsaiti. - Bakı : Elm və Təhsil, 2009. - 488 s.

İ. İsmayıl. Cəbrayıl şəhidləri / İ. İmanzadə, T. Abbaslı ; red. Y. Məğrur ; rəs. Y. Əsədov. - II hissə. - Bakı : Təknur, 2013. - 672 s.

Ə. Əlisahib. Cəbrayıl-müqəddəs torpaq .- Bakı : Ekologiya, 2006. - 412 s.

Biz öz yurdumuza qayıdacağıq. - Bakı : Azərbaycan Ensiklopediyası NPB, 1997. - 520 s.

L. Bəhmən. Biganəlik və unutqanlığımızın acı həqiqətləri .- Bakı : Nərgiz, 2008. - 276 s.

Müharibə və tarixi - mədəniyyət abidələrimiz : İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində xanəqahlar, pirlər, ziyarətgahlar / Azərbaycan Elmlər Akademiyası İnsan Hüquqları İnstitutu. - Bakı : 2006. - 56 s.

M. Mehdi. Qubadlıni məndən soruş / M. Mükərrəmoğlu ; red. M. Nazimoğlu. - Bakı : Nurlan, 2007. - 158 s.

N. Nəсіб. Bağışlamaz dağlar məni : Şeirlər / N. Nəbioğlu. - Bakı : Qrif, 2004. - 438 s.

Kəlbəcər dünyası : Folklor nümunələri (Rəvayətlər, əfsanələr, hikmətli deyimlər, lətifələr, məzəli əhvalatlar, bayatılar) / məsl. Q. Şəmşiroğlu ; red. M. Nərimanoğlu ; topl. K. Nemət. - Bakı : Adiloğlu, 2009. s.446.

T. Məzahir Oruc. Kəlbəcər : Ensiklopedik məlumatlar-toponimlər-fotoşəkillər-xəritələr / M. O. Təhməzov ; red., öz Ə. Ağalarov, red., öz Ə. Misiroğlu, red., öz İ. Məmmədli, məs., öz V. G. Ramazanov, məs., öz Z. A. Vəliyev. - Bakı : Azərnəşr, 2008. - 400 s.

Ə.Əlisahib. Erməni-daşnak faşizmi və Azərbaycan : Bədii publisistika / Ə. Əroğul ; red. M. Ş. Çəmənli. - Bakı : Təhsil, 2007. - 412 s.

Sücaət. Dəli dağın dəliləri haradadır? : poeziya / Sücaət ; tərt.ed. A. M. Abbas ; red. A. Dənizadə. - Bakı : Çinar - Çap, 2010. - 176 s.

Qarabağ abidələri = Karabakh monuments = Памятники Карабаха / red.: V. Hüseynova, B. Hüseynova ; tərc.ed.(ingilis dili) H. Ağayeva. - Bakı : Günəş, 2009. - 183 s.

L. Tahir. Vətən oğul istəyir : Poeziya / T. Laçın. - Bakı : Araz, 2006. - 146 s.

S. M. Mirsultan. Milli qəhrəmanlar zirvəsi / M. M. Seyidzadə ; red. N. Vəliyev ; məs. Q. Paşayeva. - Bakı : BS Polygraphic, 2010. - 256 s.

Xuraman. Ürəyimdən keçənlər : Povest, hekayələr və mənsur şeirlər / Xuraman ; red. L. Məmmədova ; ön söz E. Fuad. - Bakı : Nərgiz, 2011. - 256 s.

Müharibə və tarixi - mədəniyyət abidələrimiz : İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində xanəqahlar, pirlər, ziyarətgahlar / Azərbaycan Elmlər Akademiyası İnsan Hüquqları İnstitutu. - Bakı : 2006. - 56 s.

M. Knyaz. Ot kökü üstə bitər : I hissə / K. Miskinli. - Bakı : Ozan, 2009. - 216 s.

N. Nəсіб. Bağışlamaz dağlar məni : Şeirlər / N. Nəbioğlu. - Bakı : Qrif, 2004. - 438 s.

Kəlbəcər dünyası : Folklor nümunələri (Rəvayətlər, əfsanələr, hikmətli deyimlər, lətifələr, məzəli əhvalatlar, bayatılar) / məsl. Q. Şəmşiroğlu ; red. M. Nərimanoğlu ; topl. K. Nemət. - Bakı : Adiloğlu, 2009. - 448 s.

T. Məzahir Oruc. Kəlbəcər : Ensiklopedik məlumatlar-toponimlər-fotoşəkillər-xəritələr / M. O. Təhməzov ; red., öz Ə. Ağalarov, red., öz Ə. Misiroğlu, red., öz İ. Məmmədli, məs., öz V. G. Ramazanov, məs., öz Z.

A. Vəliyev. - Bakı : Azərnəşr, 2008. - 400 s.

Ə. Əlisahib. Erməni-daşnak faşizmi və Azərbaycan : Bədii publisistika / Ə. Əroğul ; red. M. Ş. Çəmənli. - Bakı : Təhsil, 2007. - 412 s.

Sücaət. Dəli dağın dəliləri haradadır? : poeziya / Sücaət ; tərt.ed. A. M. Abbas ; red. A. Dənizadə. - Bakı : Çinar - Çap, 2010. - 176 s.